

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องประสิทธิผลของการฝึกเกษตรกรเพื่อการบริหารจัดการเกษตรทฤษฎีใหม่ และการดำเนินชีวิตตามหลักพอเพียง ในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ประมวล ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ครอบคลุมเนื้อหาเพื่อเป็นแนวในการวิจัย ดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้
- 2.3 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรแบบผสมผสาน
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 2.6 แนวคิดการพัฒนาเครือข่ายการมีส่วนร่วม
- 2.7 แนวคิดแรงจูงใจและความต้องการของบุคคล
- 2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

ในบทความของ Hardin (1968) เรื่อง “The Tragedy of the Common” เกี่ยวกับทรัพยากรส่วนรวมที่ถือเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนรวม “สมบัติสาธารณะ” หรือ “สมบัติชุมชน” (Common property resources) ว่าหมายถึง สมบัติที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของ แต่ทุกคนสามารถที่จะใช้ประโยชน์ เช่น อากาศ และแหล่งน้ำธรรมชาติ เป็นต้น เพราะความเป็นสมบัติสาธารณะและใครจะใช้ประโยชน์ก็ได้ ทำให้เห็นว่าหากมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวมจะนำไปสู่ปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับทรัพยากรส่วนรมนั้นในที่สุด

ในสังคมปัจจุบัน มนุษย์กำลังเผชิญกับปัญหาวิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีความรุนแรงเพิ่มขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศและระดับโลก ดังชูเกียรติ ลีสวรรณ (2546) กล่าวถึงปัญหาดังกล่าวมีผลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ก็เพราะว่า มนุษย์มีความต้องการใช้ทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ที่เพิ่มขึ้นอย่างไม่หยุดยั้ง ทั้งๆ ที่ทรัพยากรในโลกนี้มีอยู่อย่างจำกัด จึงทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนมีผลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในที่สุด การจะแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจ และการลงมือกระทำการแก้ไขปัญหาของมนุษย์เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ รวมถึงตัวมนุษย์เองต้องแก้ไขนิสัย

และความเคียดแค้นต่างๆ ของมนุษย์ควบคู่ไปกับการลงทุน การพัฒนาเทคโนโลยีและการลงมือปฏิบัติการ เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างทันทีทันใด

จากแนวคิดความสัมพันธ์มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมข้างต้นนั้น ลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเป็นความสัมพันธ์แบบปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน คือ เมื่อมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ย่อมมีผลกระทบต่อดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างแน่นอน ดังนั้น เมื่อมีปัญหาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้น มนุษย์จึงต้องลงมือร่วมมือจัดการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างทันทีทันใด เพื่อป้องกันไม่ให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ถูกทำลายไปมากกว่านี้จนมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ในที่สุด

มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง ซึ่งต่างก็มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้มีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาดังแต่อดีตจนถึงปัจจุบันแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะมนัส สุวรรณ (2539)

1. มนุษย์ถูกควบคุมโดยธรรมชาติ ซึ่งเป็นระยะแรกที่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์บนพื้นโลก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีอย่างหลากหลาย ในขณะที่มนุษย์มีจำนวนน้อย ในช่วงนี้ไม่รู้จักการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

2. การปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ ในช่วงนี้มนุษย์รู้จักการนำเอาหนังสือมาทำที่อยู่อาศัย และเครื่องนุ่งห่ม เอากระดูกสัตว์มาทำเป็นอาวุธ หรือเครื่องมือ รู้จักไฟ มนุษย์รู้จักเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์แทนการล่าสัตว์ และเก็บของป่า จากความสัมพันธ์ลักษณะนี้ทำให้มนุษย์แข็งแรงขึ้น ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงมีความจำเป็นที่ต้องนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้มากขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง

3. มนุษย์เริ่มเอาชนะธรรมชาติ มนุษย์พยายามประดิษฐ์ และคิดค้นวิทยาการและเทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่อนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ปัจจุบันนี้มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไปจนความสามารถธรรมชาติจะฟื้นตัวเองได้ ทำให้เกิดปัญหาทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

4. มนุษย์กำลังถูกทำลายโดยธรรมชาติ มนุษย์กำลังประสบวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมลักษณะต่างๆ ทั้งภาวะโลกร้อน บรรยากาศชั้นโอโซนที่เบาบางลง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าหลายอย่างกำลังหมด และความหลากหลายทางชีวภาพลดลง

จากความสัมพันธ์มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมใน 4 ลักษณะดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ในสมัยก่อนพื้นโลกยังอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ขณะที่ประชากรของโลกยังมีจำนวนน้อยมาก เมื่อเทียบสัดส่วนของประชากรกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรแล้วมนุษย์แต่ละคนสามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเต็มที่โดยไม่ต้องเกรงว่าจะมีวันหมดสิ้น แต่ปัจจุบันประชากรเพิ่มขึ้น

อย่างรวดเร็วอัตราการนำเอาทรัพยากรมาใช้ก็เพิ่มขึ้น มีการใช้เทคโนโลยี และวิทยาการสมัยใหม่ มาเปลี่ยนแปลงทรัพยากรเพื่อให้เพียงพอต่อการอุปโภคและ จากสังคมในอดีตที่เคยเป็นสังคม เกษตร ก็กลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมในปัจจุบัน เพื่อที่จะผลิตสินค้าและสิ่งอำนวยความสะดวกสบายตามความต้องการของมนุษย์การพัฒนาอุตสาหกรรมต่างๆ มากมายนี้เองทำประเทศ ต่าง ๆ นั้นต้องการความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ในการสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจมีการนำเอา ทรัพยากรมาใช้เพิ่มมากขึ้นจนทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติรวมถึงการเกิด ปัญหามลพิษต่างๆ ขึ้นมาด้วย ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นต้องแก้ที่มนุษย์ โดยการสร้างความ ตระหนัก สร้างจิตสำนึก การมีส่วนร่วมและการบูรณาการความร่วมมือจากหลายๆ ฝ่าย

Vandergeest (1995) ที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับวิวัฒนาการของระบบกรรมสิทธิ์ใน ทรัพยากรและระบบกรรมสิทธิ์ในบุคคล กล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการสร้างชาติของประเทศไทย ซึ่งเริ่มจากเรื่องของสิทธิเหนือบุคคล จนเปลี่ยนมาถึงสิทธิในการ ครอบครองทรัพยากรและการยึดครองของชุมชนไป ในที่สุดรัฐก็จะกลายเป็นผู้มีบทบาท และอำนาจในการจัดการเรื่องระบบกรรมสิทธิ์เกี่ยวกับทรัพยากรทั้งหมด

ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2538) ได้กล่าวถึงระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน (Communal Rights) ว่าเป็นระบบการจัดการทรัพยากรที่ใช้ชุมชน และความเป็นชุมชนเป็นพื้นฐาน ซึ่งในระบบนี้กลุ่ม บุคคลที่เป็นเจ้าของทรัพยากรส่วนรวม มีสิทธิ์ที่จะคิดกันมิให้ผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกของกลุ่มหรือชุมชน มีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามข้อบังคับของกลุ่มผู้ทรงสิทธิ์ และสมาชิกของกลุ่ม (Co-owners) แต่ละ คนมีทั้งสิทธิ์และหน้าที่ในการใช้ และบำรุงรักษาทรัพยากรที่ตนเองเป็นเจ้าของร่วมกัน ระบบกรรม สิทธิ์ร่วมในทรัพยากรจะเกิดขึ้น ได้ก็ต่อเมื่อ สมาชิก หรือ ชุมชน ตกลงร่วมกันที่จะจำกัดสิทธิ์การใช้ ทรัพยากรอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งนี้โดยมีความคาดหมายซึ่งกันและกันว่า สมาชิกแต่ละคนก็ต้อง กระทำอย่างเดียวกัน ตามข้อบังคับที่สร้างขึ้น

ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมกันของชุมชน (Communal Property System) มีชุมชนเป็นผู้ใช้ และเป็นผู้จัดการ ซึ่งมักจะเป็นประวัติความเป็นมาอย่างยาวนานของชุมชนท้องถิ่นทั่วโลก และพยายามทำความเข้าใจกับระบบการจัดการทรัพยากรที่ใช้ระบบทรัพย์สินดังกล่าว ในการ จัดการทรัพยากรหลายประเภท กรมป่าไม้, 2541 (อ้างใน เอื้ออิศรา หงส์หิรัญ, 2544) กล่าวถึงการ จัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในภาคเหนือมีระบบทรัพย์สินทำนองเดียวกันที่เรียกว่า สิทธิหน้า หมู แต่มีจะถูกรัฐในปัจจุบัน ที่มุ่งเน้นการปกครองตามกฎหมาย เพราะกฎหมายของรัฐ จะยอมรับ เฉพาะระบบกรรมสิทธิ์เกี่ยวกับทรัพย์สินส่วนบุคคลเท่านั้น ทำให้เกิดการมีระบบกรรมสิทธิ์ซ้อน บนพื้นที่เดียวกันหลายระบบ การละเลยดังกล่าวของรัฐ จึงมักจะกลายเป็นชนวนของความขัดแย้ง มากมาย ในการแย่งชิงทรัพยากรในปัจจุบัน

ทรัพยากรที่เป็นกรรมสิทธิ์ร่วมมิใช่เป็นสมบัติของทุกคนและไม่เป็นทรัพยากรที่ไม่มีเจ้าของ แต่เป็นทรัพยากรที่มีวิธีการบริหารจัดการร่วมกัน เพื่อป้องกันผู้อื่นที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มหรือชุมชน มาแย่งใช้ และมีการจัดสรรการใช้ทรัพยากรในหมู่สมาชิกที่เป็นเจ้าของร่วมกันเป็นการจัดการทรัพยากรที่ต้องมีสถาบันที่จะกำหนดว่า ใครมีสิทธิ์ใช้ทรัพยากรนั้นๆ และควรปฏิบัติอย่างไรในการใช้ทรัพยากร รวมถึงการตรวจสอบพฤติกรรมของสมาชิก ซึ่งในหลายกรณีพบว่า วัฒนธรรม ระบบปทัสถานของชุมชน เป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพในการจัดการกับผู้ที่มิประพฤติตนการใช้ทรัพยากรที่เบี่ยงเบน ระบบการจัดการทรัพยากรแบบกรรมสิทธิ์ร่วมที่ประสบผลสำเร็จมักจะมีโครงสร้างภายในที่ประกอบด้วยแรงจูงใจ ทั้งทางเศรษฐกิจและทางสังคม ที่เอื้ออำนวยให้มีการปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน อย่างไรก็ตามบางกรณีมีการลงโทษและแรงจูงใจดังกล่าวใช้ไม่ได้ผลเต็มที่ เพราะมีแรงกดดันจากภายนอก ที่นอกเหนือการควบคุมของชุมชน หรือในกลุ่มไม่สามารถจัดการแก้ไขได้ แต่นั่นก็เป็นเฉพาะกรณีไป

เสนห์ จามริก (2536) ได้กล่าวถึงแนวคิดที่มีพื้นฐานมั่นคงอยู่ในวัฒนธรรมของภาคเหนือ ว่าสามารถปรับเปลี่ยนและสืบเนื่องมาได้อย่างยาวนานถึงปัจจุบันนั้นเป็นเพราะได้โอบอุ้มหลักการสำคัญของการใช้ทรัพยากรคือ สิทธิการใช้ และหลักการพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ตามสิทธิธรรมชาติ ที่มุ่งเน้นการยังชีพ หลักการต่างๆ ข้างต้นเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้เกิดความเป็นธรรม ขณะเดียวกันก็รักษาความสมดุลของระบบนิเวศเอาไว้ได้ การตัดสินใจใช้ทรัพยากรของชุมชนจะเชื่อมโยงระหว่างความมั่นคงทางสังคมของชุมชนในระบบนิเวศกับสภาวะแวดล้อมอยู่เสมอ จึงทำให้เกิดความเป็นธรรมต่อระบบนิเวศมากกว่าการใช้ทรัพยากรของบุคคลนอกกระบวนนิเวศ ที่มักจะไม่นำถึงผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อม จุดมุ่งหมายสำคัญของการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เพื่อแก้วิกฤติการณ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบันเพื่อให้สังคมของมนุษย์เป็นสังคมที่ยั่งยืนในอนาคต ความร่วมมือร่วมใจของประชาคมโลกเพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้แบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ คือ 1. ระดับมหภาค ซึ่งเน้นประชาคมโลกในการถือครองและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ 2. ระดับจุลภาค ซึ่งเน้นบทบาทของประชาสังคม (Civil Society) ซึ่งหมายถึงองค์กรทางสังคมในระดับท้องถิ่น เช่น องค์กรประชาชน คณะกรรมการหมู่บ้าน อ.บ.ต. กลุ่มสตรีแม่บ้าน และอื่นๆ ต้องมีบทบาทสำคัญในทุกขั้นตอนของการจัดการทรัพยากรส่วนรวมโดยไม่เกิดการแย่งชิงกันหรือตัดทอนผลประโยชน์เหมือนกรณีทรัพย์สินสาธารณะ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการร่วมมือของชุมชนนั้น มีเงื่อนไขบางอย่างที่ทำให้ผลตอบแทนที่คาดว่าจะได้รับจากการมีส่วนร่วมมีกันต้องสูงกว่าที่จะไม่มีการร่วมมือ

จากการศึกษาของเขวลักษณ์ อภิชาติวัลลพ (2533) ได้ระบุถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมว่าต่างมีอิทธิพลต่อกัน โดยสภาพแวดล้อมเป็นตัวกำหนดรูปแบบวัฒนธรรมที่สำคัญ ทำให้เกิดแบบแผนการดำเนินชีวิตและบางครั้งแบบแผนการดำเนินชีวิตกลายเป็นมูลเหตุให้สภาพแวดล้อมต้องเปลี่ยนแปลงไปจนเกิดผลลัพธ์ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้กับมนุษย์ ป่าไม้นอกจากจะเป็นทรัพยากรเพื่อนำไปใช้ในการสร้างที่อยู่อาศัย แหล่งอาหาร ยารักษาโรค ยังทำให้เกิดระบบวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ เกิดการรวมกลุ่มทางสังคมและระบบการแลกเปลี่ยนต่างๆ และในทางกลับกันความอยู่รอดและความสมดุลของทรัพยากรป่าไม้ขึ้นอยู่กับกระบวนการใช้หรือการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนด้วย และหากมีการนำมาใช้อย่างฟุ่มเฟือยปราศจากการวางแผน ทรัพยากรก็หมดไปอย่างรวดเร็ว ในขณะที่งานศึกษาของพัชรินทร์ ลาภานันท์ (2539) ได้ระบุถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในเรื่องกิจกรรมการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติกับการอนุรักษ์ป่าไม้ ว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งของการพัฒนาที่มีพื้นฐานบนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น กิจกรรมนี้ไม่เพียงแต่สร้างรายได้กับผู้หญิง และครอบครัวแล้วยังเป็นสื่อในการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้หญิงและองค์กรผู้หญิง ชนบทอีสาน รวมทั้งเป็นสื่อในการส่งเสริมการพัฒนาในเชิงอนุรักษ์ซึ่งไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและก่อปัญหาที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และเปิดโอกาสให้แม่บ้านฝึกทักษะในการประกอบธุรกิจ โดยดำเนินการในรูปแบบธุรกิจชุมชนที่มีสมาชิกแม่บ้าน และองค์กรพัฒนาเอกชนสภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคมและทิศทางการพัฒนา โดยการฟื้นฟูและพัฒนางานหัตถกรรมพื้นบ้าน เพื่อเป็นสื่อในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

สรุปได้ว่าจากแนวทางการศึกษาที่กล่าวข้างต้น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลซึ่งกันและกันโดยเริ่มจากพื้นฐานการดำรงชีพและวัฒนธรรม ประเพณีที่สั่งสมกันมาในแต่ละสังคม เป็นเพราะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ จึงทำให้มนุษย์สามารถวิวัฒนาการและปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ เพื่อความอยู่รอดของตนเองและเพื่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และรับรู้

ได้มีผู้ศึกษาเรื่องกระบวนการเรียนรู้กันอย่างมากมายและกว้างขวาง ทั้งนี้เพราะเล็งเห็นว่าการพัฒนาใดๆ ก็ตามจะเริ่มที่การมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติ

ประเทือง ภูมิภักทราคม (2540) อธิบายการเรียนรู้ว่าเป็นพฤติกรรมที่บุคคลกระทำ แสดงออกตอบสนองสิ่งหนึ่งสิ่งใดในสภาพที่สังเกตได้ ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ พฤติกรรม

ภายนอกและพฤติกรรมภายใน ทั้งนี้พฤติกรรมที่เหมาะสมต่อสภาพการณ์ต่างๆต้องอาศัยการเรียนรู้ ดังนั้นพฤติกรรมสามารถเปลี่ยนแปลงได้โดยใช้กระบวนการเรียนรู้

Bandura, 1986 (อ้างใน สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต, 2541) กล่าวว่า การเรียนรู้ไม่จำเป็นต้องมีการพิจารณาในแง่ของการแสดงออก แต่ให้คำนึงถึงการได้มาซึ่งความรู้ใหม่ ถือว่าการเรียนรู้ได้เกิดขึ้นแล้วไม่มีการแสดงก็ตาม และเมื่อใดที่มีการแสดงออกมาทางพฤติกรรมก็จะสะท้อนให้เห็นถึงการเรียนรู้ ทั้งนี้การเรียนรู้เพื่อการปรับพฤติกรรมของมนุษย์นั้นมี 2 วิธี คือ การเรียนรู้จากผลรวม และวิธีการเรียนรู้จากการเลียนแบบ การเรียนรู้จากผลรวมนั้น เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง มนุษย์จะเลือกกระทำพฤติกรรมที่ได้รับผลกระทบทางบวก ส่วนการเรียนรู้จากการเรียนแบบเป็นการจัดการสังเกตตัวแบบสำคัญ โดยทั่วไปการเรียนรู้เป็นสิ่งที่มองไม่เห็นเปรียบเสมือนศักยภาพที่มีอยู่แล้วในตัวบุคคลที่จะแสดงออกเป็นพฤติกรรมต่อเมื่อมีแรงจูงใจเพียงพอ ดังนั้นการกระทำหรือผลงานจะเป็นดัชนีที่บ่งชี้ถึงการเรียนรู้ แต่ก็ไม่ใช่การประเมินหรือวัดผลการเรียนรู้ที่สมบูรณ์แบบยังมีองค์ประกอบอื่นเข้าไปมีอิทธิพลแทรกอยู่ด้วยตัวแปรที่สำคัญที่พบว่าเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่เสมอก็คือแรงจูงใจและอารมณ์ (Houston, 1967)

แสงสุริย์ สำอางกุล (อ้างใน พิสมัย วิบูลย์สวัสดิ์ บรรณาธิการ, 2528) กล่าวถึงการรับรู้ว่าเป็นการที่บุคคลใช้ระบบภายในของเขารับเอาข้อมูลจากระบบภายนอก เข้ามาอย่างกระตือรือร้นโดยจิตวิสัยและมีการสร้างสรรค์ ซึ่งมีกระบวนการ 3 ประการคือ การเลือกสิ่งเร้า การจัดหมวดหมู่ให้แก่พลังสิ่งเร้า และการตีความหรือประเมินค่า การรับรู้เป็นเหตุภายในจิตใจของบุคคล หรือการปรากฏการณ์ทางจิตใจในขณะใดขณะหนึ่ง โดยปลายประสาทรับพลังเร้าเข้าสู่ระบบประสาทส่วนกลางเพื่อผสมผสานให้เกิดความเข้าใจ ซึ่งพลังเร้านี้เป็นพลังภายนอก และพลังภายในด้วย

พิสมัย วิบูลย์สวัสดิ์ (2545) กล่าวว่า แนวคิดการประมวลสารสนเทศข้อมูลข่าวสารของคนเรานั้น กลุ่มนักจิตวิทยาทฤษฎีการรู้การคิด เช่น แอตคินสันและซีฟพริน ได้เสนอว่า บุคคลมีการรับ มีการเก็บ และประมวลข่าวสาร โดยผ่านความใส่ใจ ความจำ ความคิด และกระบวนการเรียนรู้การคิด เป็นต้น กลุ่มนักจิตวิทยาทฤษฎีการรู้การคิด ยังให้ความเห็นอีกว่า มนุษย์เรามีการเลือกรับข้อมูลที่ผ่านมา โดยกระบวนการรับรู้ และมีการเลือกรับที่จะเก็บสิ่งเร้าที่มีอยู่แล้ว มีการวางแผนและหาวิธีจินในที่สุด จึงตัดสินใจเลือกวิธีที่จะตอบสนองต่อสิ่งเร้านั้น จากการเรียนรู้ของคนเรานั้น ทำให้คนเราสามารถคาดการณ์ได้ว่าเมื่อมีสิ่งเร้านี้เข้ามาจะทำให้เกิดเหตุการณ์ลักษณะนั้นตามมาด้วย

การจัดระเบียบข้อมูลข่าวสารของคนเรานั้น บุคคลจะค่อยๆ รวบรวม และสะสมสิ่งเร้าหรือข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ แล้วเกิดการเรียนรู้จากความรู้ ความเข้าใจที่เกิดขึ้นจากข่าวสารที่ได้รับเข้ามาใหม่ และนำมาผสมผสานจัดระเบียบกับข่าวสารหรือประสบการณ์เดิม เกิดความรู้ความเข้าใจ

และเกิดกระบวนการคิด ซึ่งส่งผลถึงการแสดงพฤติกรรมออกมา กระบวนการคิดประกอบด้วย กระบวนการย่อยๆ คือ การรับรู้ การคิด ทักษะคิด ความคาดหวัง และความเชื่อของบุคคลที่รับรู้จาก ประสบการณ์ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือได้ว่าความรู้ ความเข้าใจเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการ แสดงพฤติกรรมออกมา แต่ละคนมีพฤติกรรมต่างกันด้วย เพราะความสามารถการใช้เหตุผล วิเคราะห์และประสบการณ์ในการเรียนรู้ของแต่ละคนซึ่งแตกต่างกัน

กาญจนา แก้วเทพ (2528) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดความรู้เป็นกระบวนการทางสังคม ซึ่งมีการดำเนินอยู่ตลอดเวลาที่มนุษย์มีการหายใจอยู่ ทำให้มนุษย์ซึมซับวัฒนธรรมและลักษณะ ต่างๆ ของสังคมเข้าไปไว้ในโครงสร้างบุคลิกของตนเอง การเรียนรู้และการซึมซับเกิดจากอิทธิพล ของประสบการณ์และผ่านการทำงานตัวแทนสังคม หลังจากผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้นี้ไป ทีละขั้นตอน บุคคลจะเริ่มยอมรับจนกระทั่งตัดสินใจกระทำตามนั้น บุคคลในสังคมจะมีการ ถ่ายทอดความรู้เป็นกระบวนการต่อเนื่องไป โดยจะรับการถ่ายทอดความรู้จากกลุ่มเพื่อน โรงเรียน และกลุ่มอ้างอิง ซึ่งกลุ่มอ้างอิงมีความสำคัญและมีอิทธิพลอย่างมากในสังคมปัจจุบัน เนื่องจากมีการ ขยายตัวของสื่อมวลชนต่างๆ เป็นไปอย่างกว้างขวาง กลุ่มอ้างอิงเป็นกลุ่มคนที่ผู้รับการถ่ายทอด ความรู้ได้สังกัดเป็นสมาชิก แต่มีอิทธิพลที่จะกระทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้หรือลอกเลียนแบบ พฤติกรรมตามกลุ่มคนเหล่านั้นได้ กลุ่มอ้างอิงเหล่านี้จะช่วยบุคคลเกิดการเรียนรู้และทำหน้าที่ ถ่ายทอดวิถีการดำรงชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมไปสู่บุคคล ทำให้บุคคลสามารถปรับตัวให้เข้ากับ การเปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับ ดนัย ไชยโยธา (2543) ได้อธิบายว่าการถ่ายทอดความรู้เป็น กระบวนการที่บุคคลเกิดการเรียนรู้วิถีทางสังคมที่เขาอยู่อาศัย กระบวนการนี้จะทำได้ด้วยบุคคลใน สังคมการติดต่อสื่อสารกันในชีวิตประจำวัน โดยการปฏิสัมพันธ์ ซึ่งมนุษย์มีต่อกันอย่างไม่ขาดสาย

ในขณะที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2531) ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้ไว้คือ ธรรมชาติของการศึกษา สำคัญเพื่อให้มนุษย์เกิดความคิดที่เป็นระบบอย่างมีประสิทธิภาพมี ความเจริญทางสติปัญญา จิตใจ สังคม และอนามัย การถ่ายทอดความรู้สื่อกและประสบการณ์หรือที่ เรียกว่า การศึกษานั้นมีอยู่ในสังคมมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว มิฉะนั้นมนุษย์ก็ไม่สามารถสั่งสมอริย ธรรมสืบเนื่องกันมานานได้เช่นนี้ ประสบการณ์หรือความรู้ที่มนุษย์ถ่ายทอดต่อกันอาจแบ่งได้เป็น สองด้าน ด้านแรกคือความรู้ความชำนาญในการประกอบอาชีพและอีกด้านคือ อุดมการณ์หรือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม นอกจากนี้แล้ว ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2535) ได้อธิบายการถ่ายทอดความรู้ไว้ว่าวิธีการขัดเกลา ให้การศึกษาและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งให้แก่ คนรุ่นหนึ่ง นั้นบทบาทของการศึกษาจึงเป็นการถ่ายทอดและพัฒนาศิลปวัฒนธรรมนั่นเอง เช่นเดียวกับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับงานอาชีพในชุมชนบทซึ่งมีการถ่ายทอดกันมาด้วยเหตุผล ด้านทรัพยากรและสภาพการดำรงชีวิตในท้องถิ่นเป็นแรงจูงใจสำคัญในการเลือกที่จะเรียน

ขณะเดียวกันความสำเร็จของบรรพบุรุษที่ผ่านมาเป็นแรงสนับสนุนให้เกิดการถ่ายทอดความรู้สืบทอดกันมา ระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นเริ่มจากการถ่ายทอดความรู้ภายในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีการสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครัวเรือนที่มีประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพของคนในรุ่นก่อนๆ การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนรุ่นหลังๆ ต่อ เช่นเดียวกับ ประเวศ วะสี (2532) ที่ได้กล่าวถึงการถึงการถ่ายทอดความรู้ว่า การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวมีความสำคัญกับลูกมาก การที่ลูกได้ทำงานร่วมกับพ่อแม่เป็นการพัฒนาทั้งด้านสติปัญญา ทักษะ และอารมณ์ร่วมกันอยู่ด้วย

จากแนวคิดดังกล่าวกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดการเรียนรู้ในสังคมเกิดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการและมีขั้นตอน โดยเมื่อผู้รับข้อมูลข่าวสารสะสมจากประสบการณ์จริงและประสบการณ์อ้อมในสังคมจนเกิดการพัฒนาด้านความคิด ความรู้ความเข้าใจในด้านวัฒนธรรมและอาชีพ ย่อมนำไปสู่การลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามมา ความรู้ ความเข้าใจของประชาชนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการแก้ไขปัญหา เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่นั้น ถึงแม้จะเป็นปัญหาคคล้ายคลึงกัน แต่การแก้ปัญหาที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย อาจใช้วิธีที่แตกต่างกันไปได้ เนื่องจากพื้นที่แต่ละที่นั้นยังมีความแตกต่างกันทางด้าน สภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็น ลักษณะภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ลักษณะทางด้านประชากร เชื้อชาติ อาชีพ ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ดังนั้นคนในพื้นที่จะทราบถึงลักษณะทางพื้นที่และประชากร ได้ดีกว่าคนในพื้นที่อื่น และมีความรักในท้องถิ่นของตนเอง หากประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ ในปัญหาที่เกิดขึ้นจะสามารถตัดสินใจหาวิธีการแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้จะต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนนั้นมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ วิเคราะห์ และตัดสินใจในทางเลือกที่เหมาะสมที่สุด ซึ่งเกิดเป็นความรู้เข้าใจที่ถูกต้องนำไปสู่องค์ความรู้ใหม่ ขยายแหล่งเรียนรู้และพัฒนาทักษะความรู้ความสามารถของตนเอง และจะส่งให้เป็นสังคมที่มีความรอบรู้ รอบคอบ และพัฒนาได้อย่างมั่นคง

2.3 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

สำหรับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยขออันเชิญพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งให้แนวคิดในการพัฒนาประเทศให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ดังนี้

“...ความพอเพียง นี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เอง. อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอ จะต้อง มีความพอเพียงพอสมควร

บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการ ก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร'ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก..."

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๔ ธันวาคม ๒๕๔๐

"...เศรษฐกิจพอเพียง แปลว่า Sufficiency Economy... คำว่า Sufficiency Economy นี้ไม่มีในตำราเศรษฐกิจ. จะมีได้อย่างไร เพราะว่าเป็นทฤษฎีใหม่ ... Sufficiency Economy นั้นไม่มีในตำรา เพราะหมายความว่าเรามีความคิดใหม่... และโดยที่ท่านผู้เชี่ยวชาญสนใจ ก็หมายความว่า เราก็สามารถที่จะไปปรับปรุง หรือไปใช้หลักการ เพื่อที่จะให้เศรษฐกิจของประเทศของประเทศและของโลกพัฒนาดีขึ้น ..."

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๒๗ ธันวาคม ๒๕๔๒

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวคิดที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับสถานการณ์ในปัจจุบัน สรรเสริญ วงศ์ช่อม (2549) ได้กล่าวว่าเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ซึ่งปรัชญาได้ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่ และการปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งนี้การพัฒนาและบริหารประเทศต้องดำเนินในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาทางเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นจะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีเพื่อรองรับผลกระทบอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกภายในเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้ความพอเพียง ก็คือ คนควรพัฒนาให้มีพื้นฐานที่ดีในด้านคุณธรรม มีความรู้ ความเพียร หากดำเนินการให้อยู่ในความพอเพียงได้จะนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล และเกิดความมั่นคงที่ยั่งยืนได้

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ. ศ. 2545 – 2549) จึงได้อันเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญาในการพัฒนาประเทศ ที่เน้นการพัฒนาที่สมดุลให้ความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็งที่ต่อเนื่องมาจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน การมีส่วนร่วมการสร้างประชาสังคมความเข้มแข็งของชุมชนจะพัฒนาสู่ความยั่งยืนได้ ต้องพัฒนาในลักษณะขององค์กรวม ให้ทุกองค์ประกอบของชุมชนมีความเข้มแข็ง สมดุลกันทั้งการพัฒนาบุคคล เศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม คุณภาพชีวิต และการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ

สัญญา สุตติพันธวิหาร (2549) สรุปถึงองค์ประกอบหลักของแนวทางเศรษฐกิจ พอเพียงมี 3 ประการคือ

1) ยึดหลักการเป็นที่พึ่งแห่งตนมุ่งเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอกับความ ต้องการบริโภคในครัวเรือน ถ้าเหลือถึงนำไปขายหลักสำคัญคือลดค่าใช้จ่ายโดยสร้างสิ่งอุปโภค บริโภคในที่ดินของตน เช่น ข้าว ปลา ไข่ ไม้ผล พืชผัก

2) การรวมกลุ่มของชาวบ้านจะมีการดำเนินการทางเศรษฐกิจที่หลากหลายทั้ง เกษตรแบบผสมผสาน การแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจ ค้าขาย และการท่องเที่ยวในชุมชน

3) มีความมีเมตตา ความเอื้ออาทร ความสามัคคีของสมาชิก

แนวทางการดำเนินงานเศรษฐกิจพอเพียงที่เห็นได้ชัดเจน คือ ทำให้เกษตรกรผลผลิตทาง การเกษตรที่พอเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใน การซื้อ ปุ๋ยเคมี และสารเคมีกำจัดศัตรูพืช โดยมีการปรับระบบการผลิตให้เหมาะสมกับสภาพ ทรัพยากรในท้องถิ่น โดยใช้หลักของเกษตรยั่งยืน แนวคิดเกษตรยั่งยืนเพื่อเศรษฐกิจพอเพียง คือ การทำการเกษตรที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีกิจกรรมระหว่างพืช สัตว์ คน และสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลกัน จนก่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร มีรายได้เพียงพอต่อการ ดำรงชีวิต และค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในชีวิตของตนเองและครอบครัว สามารถพึ่งพาตนเองและครอบครัว ได้ ซึ่งรูปแบบ/ประเภทของเกษตรกรรมยั่งยืนมีดังนี้

1) เกษตรกรรมธรรมชาติ เน้นการเพาะปลูกแบบธรรมชาติ ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักและปุ๋ยพืชสด ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี

2) ไร่นาสวนผสม การผลิตที่หลากหลาย เน้นการผลิตเพื่อการบริโภค

3) เกษตรผสมผสาน การเกษตรที่เกื้อกูลกัน มีการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และการ ประมงในพื้นที่เดียวกันเน้นการสร้างแหล่งอาหารแบบพออยู่พอกิน

4) วนเกษตรการปลูกพืชผัก ผลไม้ ไม้ยืนต้น ปลูกป่าและเลี้ยงสัตว์ในบริเวณ เดียวกันเพื่อตอบสนองการพออยู่พอกิน

5) เกษตรกรรมที่ยั่งยืนเน้นกิจกรรมเชิงเดี่ยวแต่ผสมผสานการทำไร่ ทำนา ทำ สวน เลี้ยงสัตว์ควบคู่กันไป

6) เกษตรทฤษฎีใหม่ ให้แบ่งพื้นที่เป็น 4 ส่วนในอัตรา 30:30:30:10 เพื่อเป็น แหล่งน้ำ ปลูกข้าว ปลูกพืชผัก และที่อยู่อาศัย

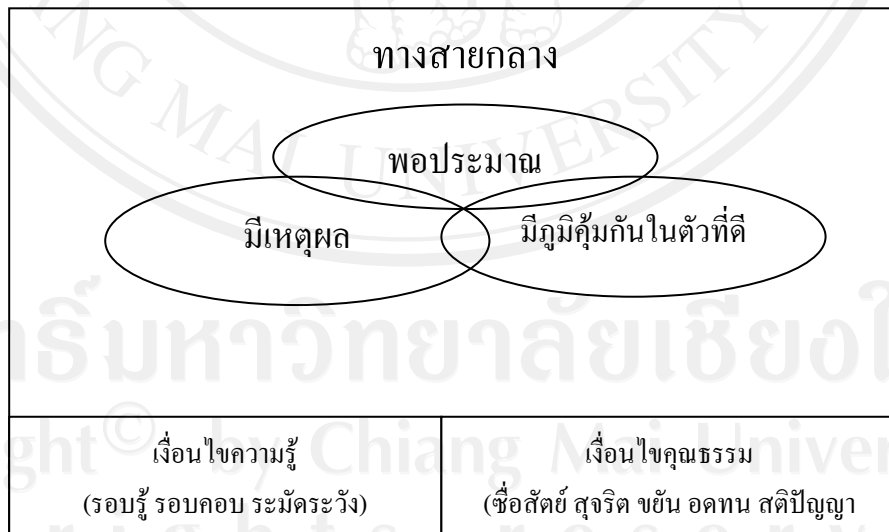
อย่างไรก็ตามมีหลายพื้นที่ที่มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน ทั้ง มนุษย์และสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติมีส่วนสนับสนุนเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความสมดุลและความ มั่นคงในเชิงนิเวศวิทยาขึ้น ซึ่งมนัส สุวรรณ (2549) ได้กล่าวไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางที่

มุ่งเน้นทั้งความสมดุลของสิ่งแวดล้อม และความเข้มแข็งของมนุษย์ มนุษย์ต้องรู้จักประมาณตน รู้จักความสามัคคี มีความตระหนัก และมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมและต่อสิ่งแวดล้อม และใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์

มีเหตุผลหลายประการที่ทำให้เกิดความมั่นใจว่า เศรษฐกิจพอเพียง สามารถทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่ยั่งยืนได้คือ

- 1) เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปสู่การปฏิบัติให้บังเกิดผลเป็นรูปธรรม โดยง่าย
- 2) เศรษฐกิจไม่ได้ให้ความสำคัญเพียงองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง แต่เป็นพิจารณาแบบองค์รวม โดยให้ความสำคัญกับทุกองค์ประกอบอย่างเป็นระบบ
- 3) เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นธรรมชาติ อาศัยเพียงความรู้ ความเข้าใจ ระดับชาวบ้านเรียกภูมิปัญญาท้องถิ่นก็สามารถดำเนินการให้ประสบผลสำเร็จได้
- 4) เศรษฐกิจพอเพียงเป็นการดำเนินการที่อยู่ภายใต้ความสามารถที่จะรองรับธรรมชาติ และของสังคม ดังพระราชดำรัสที่ว่า การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ในเชิงสังคมวิทยา

สรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ชีวิต/เศรษฐกิจ/สังคม/สิ่งแวดล้อม
สมดุล/มั่นคง/ยั่งยืน

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนในทาง ที่ควรจะเป็น เพื่อให้ปรับตัวให้ทันต่อสถานการณ์ของโลกปัจจุบันนี้ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ ตลอดเวลา เมื่อนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ จะนำไปสู่ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่รอบคอบระมัดระวัง และพร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ทั้งนี้เพื่อให้เราสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้ และทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมก็จะไม่ถูกทำลาย นำไปสู่ความสมดุลมั่นคง เกิดความสุข เป็นสังคมน่าอยู่มั่นคงมีความ ยั่งยืนตลอดไป

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรผสมผสาน

ระบบเกษตรผสมผสานคือ การจัดระบบของกิจกรรมการผลิตในไร่นา ได้แก่ พืช สัตว์ และประมง ให้มีการผสมผสานต่อเนื่องและเกื้อกูลในการผลิตซึ่งกันและกัน โดยใช้ทรัพยากรที่มี อยู่ในไร่นา เช่น ดิน น้ำ แสงแดดให้เป็นไปอย่างเหมาะสมและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุดมีความ สมดุลของสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง และเกิดผลในการเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของ ทรัพยากรธรรมชาติด้วย (กรมวิชาการเกษตร, 2538: 14)

การเกษตรผสมผสาน เป็นการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับระบบการเกษตรที่มีการปลูกพืช และหรือมีการเลี้ยงสัตว์หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยที่มีกิจกรรมการผลิตแต่ละชนิดสามารถ เกื้อกูลประโยชน์ต่อกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2539: 84)

หลักการของระบบการเกษตรแบบผสมผสาน มีหลักการดำเนินงาน โดยเน้นให้มีความ หลากหลายของกิจกรรมการผลิต เพื่อลดความเสี่ยงต่อผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากความผันแปรของ ภูมิอากาศ และราคาพืชผลที่มีความไม่แน่นอน นอกจากนั้นการใช้ทรัพยากรที่สามารถจะจัดหาได้ ในไร่นาของเกษตรกร โดยไม่ต้องใช้เงินในการลงทุน ช่วยให้เกษตรกรไม่เสี่ยงต่อภาวะการฉ้อโกงทุน เกษตรกรจะมีความเป็นอิสระในการดำรงชีพ โดยไม่ต้องพึ่งพาการกู้ยืมเงินทำให้เกิดหนี้สินในการ ลงทุน มีอาหาร ยารักษาโรค (สมุนไพร) และปัจจัยพื้นฐานอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ผลผลิตที่ได้รับจากระบบเกษตรในไร่นาของตนเองจะยังผลให้สภาพของความเป็นอยู่ของเกษตรกร ดีขึ้น ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคหรือส่วนที่ผลิตเพื่อขายก็จะเป็นรายได้ที่เกิดขึ้น เพื่อการจับจ่าย ใช้สอยในสิ่งอื่นที่ไม่สามารถจะผลิตขึ้นในไร่นาของตน (กรมวิชาการเกษตร, 2538: 14)

รูปแบบหรือประเภทของการเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งสุวรรณ อุยานันท์ (2540: 12.13) ได้จำแนกประเภท คือ

1. การเกษตรแบบผสมผสานพืช – ผัก หลักการของระบบ อาศัยคัดเลือกพืชที่มีความ ต้องการแสงแดดและระดับความลึกของราก ปริมาณธาตุอาหารในดินและความชื้นที่แตกต่างกัน

ที่นิยมเรียกกันว่า “ระบบการปลูกพืชความสูงต่างระดับ” (Multi Storeyed Cropping Systems) ตัวอย่างสวนทุเรียนนนทบุรี เกษตรกรจะขกร่องสวนขนาดละ 3-5 ไร่ ทำคันดินโดยรอบเพื่อป้องกันน้ำท่วม บนร่องสวนปลูกทุเรียน ขอบร่องปลูกทองหลางเพื่อเป็นร่มเงาให้ทุเรียน และช่วยยึดดินไม่ให้ร่องพังทลาย ใบทองหลางที่หล่นลงในร่องสวน เมื่อเน่าสลายสามารถนำมาเป็นปุ๋ยของต้นทุเรียน คันล้อมสวนใช้ปลูกมะพร้าว เพื่อป้องกันลมให้กับทุเรียนและทองหลาง ได้ร่มเงาปลูกชิงช้าโต๊ะไคร้ หากมีที่ว่างพอเกษตรกรนิยมปลูกชมพูชุนและส้มโอไว้มุมใดมุมหนึ่งของสวน ฉะนั้นในรอบปีจะมีผลผลิตจากสวนตลอดเวลาเกษตรกรมีรายได้มั่นคง มีความร่มรื่นน่าอยู่

2. การเกษตรแบบผสมผสานพืช – ปลา การเลี้ยงปลาในนาข้าวเป็นรูปแบบหนึ่งของการเกษตรแบบผสมผสานพืช – ผสาน ปกติแล้วปลาจากแหล่งน้ำธรรมชาติได้แพร่กระจายอยู่ตามแม่น้ำลำคลองเข้าไปอาศัยเลี้ยงตัวเองและเจริญเติบโตในนาข้าวในช่วงฤดูการทำนา หากมีการตัดแปลงผืนนาให้สามารถเป็นที่อยู่อาศัยของปลาควบคู่กันไปได้จะผลิตปลามากกว่าปกติ การเลี้ยงปลาในนาข้าว ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการปลูกข้าวในนาหลายประการ เช่น ช่วยกำจัดวัชพืช กำจัดศัตรูของข้าว มูลและสิ่งขับถ่ายของปลาจะเป็นปุ๋ยให้แก่ต้นข้าว และช่วยให้มีการไหลเวียนของน้ำในนาหรือมีการพรวนดิน

3. การเกษตรแบบผสมผสานสัตว์ – ปลา การเลี้ยงเป็ดไข่และสุกรร่วมกับปลานิลเป็นรูปแบบหนึ่งของการเกษตรแบบผสมผสานสัตว์ – ปลา เศษอาหารและมูลเป็ดที่ยังมีอาหาร โปรตีนที่ย่อยสลายไม่หมด เกษตรกรจะล้างลงไปในบ่อ เพื่อเป็นอาหารของปลาการเลี้ยงปลาก็ไม่จำเป็นต้องใช้อาหาร เป็นการลดต้นทุนการผลิตและรักษาสภาพแวดล้อมให้ปราศจากมลพิษ

4. การเกษตรแบบผสมผสานพืช – สัตว์ การปลูกข้าวโพดฝักอ่อนบรรจุกระป๋องและการเลี้ยงวัวเป็นรูปแบบหนึ่งของการเกษตรแบบผสมผสานพืช – สัตว์ เกษตรกรจะนำต้นข้าวโพดอ่อนและเปลือกพร้อมไหมข้าวโพดมาเลี้ยงวัว มูลของวัวนำไปผลิตก๊าซชีวภาพเป็นเชื้อเพลิงในครัวเรือน หลังจากนั้นก็นำไปเป็นปุ๋ยข้าวโพดรุ่นต่อไป

ลักษณะการผสมผสาน หรือรูปแบบการผสมผสานในระบบการเกษตร ซึ่งวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (2539: 87-92) ได้สรุปไว้ว่าสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่คือ

1. การปลูกพืชผสมผสาน การปลูกพืชแบบผสมผสานอาศัยหลักการความสัมพันธ์ระหว่างพืช สิ่งมีชีวิตและจุลินทรีย์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระบบนิเวศตามธรรมชาติมาจัดการและปรับใช้ในระบบตัวอย่างเช่น การปลูกตาลโตนคในนาข้าว การปลูกพริกไทยร่วมกับมะพร้าว การปลูกพืชไร่ผสมกับถั่ว การปลูกทุเรียนร่วมกับสะตอ การปลูกกระถินในสวนยาง ฯลฯ โดยที่ยังมีความหลากหลายของพืชปลูกมากขึ้นเท่าใดก็จะสามารถเพิ่มเสถียรภาพให้กับระบบได้มากขึ้นเท่านั้น

2. การผสมผสานการเลี้ยงสัตว์ หลักการผสมผสานการเลี้ยงสัตว์เป็นไปเช่นเดียวกับการผสมผสานระหว่างพืช กล่าวคือ สัตว์แต่ละชนิดจะมีความต้องการอาหารและการปฏิบัติที่แตกต่างกัน การเลี้ยงสัตว์หลายชนิดร่วมกัน โดยการจัดให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพจะก่อให้เกิดเสถียรภาพ ตัวอย่างของระบบการเลี้ยงสัตว์แบบผสมผสานที่แพร่หลายมากที่สุด คือระบบการผสมผสานการเลี้ยงสัตว์น้ำร่วมกับสัตว์บก เช่น การเลี้ยงหมูควบคู่กับปลา การเลี้ยงเป็ดหรือไก่ร่วมกับปลา การเลี้ยงปลาแบบผสมผสาน เป็นต้น

3. การปลูกพืชผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์ รูปแบบผสมผสานระหว่างการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เป็นรูปแบบการเกษตรที่สอดคล้องกับสมดุลของแร่ธาตุ พลังงาน และมีการเกื้อกูลประโยชน์ระหว่างกิจกรรมการผลิตต่างๆ มากขึ้น และใกล้เคียงกับระบบนิเวศตามธรรมชาติมากที่สุด ตัวอย่างระบบการปลูกพืชผสมผสานกับสัตว์เลี้ยง เช่น การเลี้ยงปลาในนาข้าว การเลี้ยงหมู-ปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์ – ปลูกพืชไร่ เป็นต้น

เทคนิควิธีที่การเกษตรแบบผสมผสานใช้ในการจัดการไร่นา ส่วนใหญ่จะคล้ายคลึงกับการเกษตรทางเลือกรูปแบบอื่นๆ ซึ่งวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (2539: 116-117) จำแนกตามการให้ความสำคัญดังนี้

- 1.) ให้ความสำคัญมาก ได้แก่
 - การผสมผสานการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ร่วมกัน
 - การใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก และหินแร่
- 2.) ให้ความสำคัญ ได้แก่
 - การใช้วัสดุคลุมดิน
 - การปรับปรุงบำรุงดินโดยพืชตระกูลถั่ว
- 3.) ทำได้หรือไม่เน้น ได้แก่
 - การไถพรวนดิน
 - การควบคุมศัตรูพืชโดยไม่ใช้สารเคมี

ข้อได้เปรียบของการเกษตรแบบผสมผสาน เมื่อเปรียบเทียบกับการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว สุวรรณ อูยานันท์ (2540: 14-15) กล่าวถึง ข้อได้เปรียบของการเกษตรแบบผสมผสาน ดังนี้

1) กระจายการผลิต ลดความเสี่ยงจากราคาผลผลิตตกต่ำและสภาพแวดล้อมที่แปรปรวน เกษตรกรของเราส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในการทำนา รายได้หลักจึงได้จากการขายข้าวเพียงอย่างเดียว นับว่าเสี่ยงต่อราคาและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การเพิ่มกิจกรรมการผลิตที่เหมาะสม มีการเพาะปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ มีระยะเก็บผลผลิตกระจายตัวตลอดปี เกษตรกรจะมีรายได้อย่างต่อเนื่องตลอดปี รวมทั้งลดการเสี่ยงจากราคาผลผลิตตกต่ำลง

2) ลดต้นทุนการผลิตลง การเกษตรแบบผสมผสานจะเน้นกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกันระหว่างกิจกรรมการผลิตตัวอย่างเช่น การลดต้นทุนค่าใช้จ่ายอาหารเลี้ยงเป็ดลดลง ร้อยละ 30 (เปิดกินเมล็ดข้าวที่เหลือในนา) การใช้วัสดุเหลือใช้ในฟาร์ม เช่น ฟาง มูลสัตว์ต่างๆ มาทำปุ๋ยให้กับพืชสามารถลดต้นทุนค่าปุ๋ยลงประมาณร้อยละ 30-50 การเลี้ยงปลาในนาข้าวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือช่วยลดจำนวนประชากรของแมลงศัตรูข้าวลง ผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้นร้อยละ 5-10

3) รักษาสภาพแวดล้อมและนิเวศวิทยา การเกษตรแบบผสมผสานเป็นระบบการผลิตที่สามารถรักษาสมดุลธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความอุดมสมบูรณ์ของดินได้ในระยะยาว เช่น ฟาร์มสุกรในบริเวณรอบๆ กรุงเทพมหานคร เป็นกิจกรรมที่พึ่งพากิจกรรมเพียงอย่างเดียวได้ก่อให้เกิดมลพิษ เนื่องจากมูลสัตว์จากโรงเรือนจำนวนมากถูกปล่อยให้ไหลลงในแม่น้ำลำคลองและไร่นาของเกษตรกรในบริเวณใกล้เคียง นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งแพร่เชื้อโรคที่สำคัญวิธีการแก้ปัญหาโดยใช้วิธีการผสมผสานสัตว์-ปลา คือปล่อยมูลสัตว์ลงในบ่อเป็นอาหารปลานิล หรือปลาช่อน เกษตรกรบางรายทำบ่อก๊าซชีวภาพ นอกจากนำก๊าซไปใช้ในการหุงต้มแล้วยังใช้ทำปุ๋ยสำหรับพืชผัก ผลสุดท้าย คือ ช่วยลดมลพิษลง

4) ระบบเกษตรที่พึ่งพาตนเอง การเกษตรหลายอย่างสามารถนำผลผลิตจากไร่นาของตนเองมาใช้บริโภคในครัวเรือนได้ในราคาถูก มีทั้งอาหารประเภทแป้งที่ได้จากข้าว อาหาร โปรตีนจากเนื้อสัตว์ หรือเนื้อปลา และพืชผัก โดยไม่ต้องพะวงว่าจะต้องซื้ออาหารเหล่านี้จากตลาดเนื่องจากมีราคาสูงกว่าที่ผลิตเอง ส่วนที่เหลือสามารถนำไปขายเป็นรายได้สำหรับซื้อสินค้าจำเป็นอื่นๆ อีก เมื่อเปรียบเทียบกับเกษตรกรที่พึ่งพาผลผลิตเกษตรเพียงอย่างเดียวเช่นการทำนาในเขตเกษตรก้าวหน้า เมื่อผลิตแล้วต้องรีบจำหน่ายเงินมาใช้จ่าย เพื่อซื้ออาหาร โปรตีนและสินค้าจำเป็นอื่นๆ จึงไม่มีการสร้างยุ่งฉางไว้เก็บข้าว ทำให้ไม่มีอำนาจต่อรองราคาผลผลิตแต่อย่างใด

5) การใช้แรงงานอย่างมีประสิทธิภาพ ในชนบทของไทยเกษตรกรมีการอพยพเข้าสู่เมืองหลวงเพื่อขายแรงงาน เนื่องจากราคาผลผลิตตกต่ำ ฝนฟ้าที่ไม่ตกตามฤดูกาล แต่เกษตรกรที่ทำการเกษตรแบบผสมผสานจะมีงานทำตลอดปี เนื่องจากในไร่นามีการเกษตรหลายอย่าง คือ ปลูกข้าวในฤดูฝน ฤดูแล้งมีน้ำน้อยปลูกพืชเศรษฐกิจอายุสั้น ส่วนที่เป็นร่องส่วนใช้ปลูกผลไม้และพืชผัก บ่อน้ำใช้เลี้ยงปลาและเก็บกักน้ำไว้บริโภคในฤดูแล้ง และใช้เพาะปลูกพืชผักไว้บริโภคในครัวเรือนจะเห็นว่าเกษตรกรมีการใช้แรงงานในไร่นาอย่างต่อเนื่องตลอดปี ไม่มีการอพยพแรงงานซึ่งจะเกิดปัญหาสังคมตามมา

การรักษาระบบนิเวศเกษตร ระบบนิเวศเกษตร เป็นระบบที่มนุษย์ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศทางธรรมชาติขึ้นมาใหม่ (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2537: 25) หากนำแนวคิดความมั่นคงเชิงนิเวศวิทยา และสมดุลของธรรมชาติมาร่วมพิจารณา การรักษาบบนิเวศน่าจะ

หมายถึง การทำอย่างหนึ่งอย่างใด หรือการจัดการต่อระบบนิเวศเกษตรเพื่อให้เกิดความมั่นคงเชิงนิเวศวิทยาสูงหรือเกิดสมดุลของธรรมชาติ ได้แก่การเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์ที่มีจำนวนประเภทพอเหมาะพอดีกับพื้นที่ ตลอดจนการจัดการเรื่องทรัพยากรดินและน้ำให้ถูกต้องเหมาะสมด้วย

การจัดการอย่างหนึ่งอย่างใดต่อพื้นที่หรือระบบนิเวศเกษตร ควรจะใช้องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผ่านการปฏิบัติ และปรับปรุงให้เหมาะสมกับท้องถิ่นมาโดยตลอดระยะเวลาอันยาวนาน และพยายามคงความหลากหลายทางชีวภาพให้มากที่สุดหรือใกล้เคียงธรรมชาติให้มากที่สุด

จากแนวคิดเกี่ยวกับการเกษตรแบบผสมผสาน สรุปได้ว่าการเกษตรแบบผสมผสานเป็นการจัดการทรัพยากรในไร่นาให้มีการผสมผสานกันอย่างหลากหลายและเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน โดยจำแนกรูปแบบได้ 3 รูปแบบใหญ่ๆ คือ การปลูกพืชแบบผสมผสาน การเลี้ยงแบบผสมผสาน และการปลูกพืชผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์ การเกษตรแบบผสมผสานมีความได้เปรียบกว่าการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ได้แก่ การกระจายผลผลิต การลดต้นทุนการผลิต การรักษาสภาพแวดล้อม และการพึ่งพาตนเองของเกษตรกร

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นแนวคิดซึ่งให้แนวทางในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนและชุมชนให้ดีขึ้นโดยไม่เอนเอียง ไปทางวัตถุนิยมจนลืมการพิจารณาและการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและธรรมชาติ หากแต่ให้ผสมผสานกลมกลืนไปกับการพัฒนา บำรุงรักษาภาวะแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม แต่อย่างไรก็ตามนักพัฒนาทั้งหลาย ไม่ควรวิตกกังวลไปกับการอนุรักษ์สภาวะแวดล้อมมากเกินไป จนทำให้การพัฒนาต้องชะงักและจะต้องตระหนักถึงการพึ่งพาระหว่างเขตเมืองกับนิเวศวิทยา

หลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน(อ้างในอนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์,2541) ดังนี้

1) เน้นการเสริมอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่น โดยรับผิดชอบตามสิทธิการดูแลรักษาชุมชนเองการเข้าถึงและควบคุมการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นและการสร้างวินัยท้องถิ่น และสิทธิชุมชนจะต้องได้รับการยอมรับซึ่งฐานะของการพัฒนาที่ยั่งยืน

2) กิจกรรมต่างๆ ควรเป็นไปบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นและข้อปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่น สนองต่อความต้องการของชุมชนท้องถิ่น

3) การมีส่วนร่วมจากระดับล่างในการคิดริเริ่ม วางแผน ตัดสินใจ ได้รับผลประโยชน์ประชาชนในท้องถิ่นได้รับการแจ้งข่าวสารข้อมูลปรึกษาหารือเกี่ยวข้องในขั้นตอนการวางแผน นำแผนแปลงมาสู่ภาคปฏิบัติและจัดการโครงการ

- 4) ความเสมอภาคทางเพศ
 - 5) สิทธิของคนพื้นเมืองและชนกลุ่มน้อย
 - 6) ความหลากหลายทางชีวภาพและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ
 - 7) ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกรวมทั้งเทคโนโลยี การช่วยเหลือและการตลาดอันจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นสำคัญ
- แนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืนสามารถดำเนินการได้ดังนี้
- 1) ดำเนินการในรูปแบบที่ยึดถือการยอมรับนับถือซึ่งกันและกัน การเรียนรู้ที่ปฏิสัมพันธ์กันและความเสมอภาคระหว่างผู้ปฏิบัติงานร่วมกันฉันท์เพื่อนร่วมงาน
 - 2) เน้นการเรียนรู้อย่างเป็นอิสระที่สัมพันธ์ต่อกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องโดยไม่มีใครเป็น “ผู้เชี่ยวชาญ” เพราะทุกคนเปรียบเสมือนกัน “ผู้เชี่ยวชาญ” อยู่แล้ว โดยมีเป้าหมายการทำงานร่วมกัน การกระบวนกรย่อมสำคัญกว่าเทคโนโลยีและวิธีการ
 - 3) รูปแบบการประนีประนอมระหว่างชาติที่พัฒนาแล้วกับชาติด้อยพัฒนา
 - 4) รูปแบบการสร้างเครือข่ายและสัมพันธ์มิตร เพราะปัญหาระดับท้องถิ่น
 - 5) รูปแบบการดำเนินงานหลายระดับเป็นเรื่องราวที่อาศัยมวลชนเป็นศูนย์กลางสำคัญในการพัฒนาและในการเสริมสร้างอำนาจให้แก่บุคคล และชุมชนท้องถิ่นหลายระดับ เช่น ชุมชนสถาบันระดับชาติและภูมิภาคของโลก ดังนั้น จึงจำเป็นต้องตระหนักให้ทราบว่าบุคคลต่างกันและต่างกลุ่มย่อมมีทักษะและบทบาทแตกต่างกันด้วย
 - 6) รูปแบบทางเลือกด้านเศรษฐกิจ เป็นการสร้างตัวบ่งชี้ในการพัฒนา เช่น ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ และการสร้างกลไกทางเลือกใหม่ที่ก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในระบบการเงินหรืองบประมาณของชาติ

การเพิ่มปริมาณในการใช้ทรัพยากรอย่างรวดเร็วที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และที่จะยิ่งเพิ่มปริมาณการใช้ยิ่งขึ้นในอนาคต จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์มากยิ่งขึ้น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหรือการสร้างจริยธรรมในการใช้ทรัพยากร และการพัฒนาที่ยั่งยืนจะช่วยรักษาความสมดุลของธรรมชาติ จึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะช่วยป้องกันแก้ไขและพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดีทางหนึ่ง ความเสื่อมโทรมของคุณภาพสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นจากการมีสารพิษที่เกิดขึ้นจากกระบวนการมีสารพิษที่เกิดขึ้นจากกระบวนการผลิตทางอุตสาหกรรม ได้แก่ การใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงในการเกษตรและการพัฒนาเทคโนโลยีที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น ควันจากเสิร์ยยนต์ การแพร่กระจายของน้ำมันในสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะในแหล่งที่เป็นต้นน้ำ(วินัย วีระวัฒนานนท์,2538)

ดังนั้นจึงได้มีแนวคิดและการปฏิบัติที่เรียกว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ในปัจจุบันเราสามารถมองเห็นได้ว่าแนวคิดดำรงอยู่ 2 อย่าง คือ

- 1) การพัฒนาอย่างยั่งยืนแบบมิติเดียว เน้นแต่เพียงการขยายตัวทางเศรษฐกิจแบบยั่งยืน
- 2) การพัฒนาอย่างยั่งยืนแบบหลายมิติ เน้นเรื่องสังคมยั่งยืนทั้งระบบทั้ง 2 แนวคิดนี้มีความเชื่อร่วมกันว่า โลกเราจะต้องมีการพัฒนาที่ธำรงไว้ซึ่งความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ

สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2538) กล่าวว่า ในช่วงทศวรรษที่ 1960 วิฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมโลกเริ่มปรากฏเห็นชัดมากขึ้น การเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมในโลกอุตสาหกรรมจึงได้อุบัติขึ้นมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นับเป็นครั้งแรกที่ผู้คนเริ่มมีความตื่นตัวอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับ “ขีดจำกัดทางนิเวศ” ท่ามกลางการเคลื่อนไหวนี้แนวคิดทางด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติได้รับการสนใจมากที่สุด จุดมุ่งหมายหลักในแนวคิดนี้ต้องการที่จะปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเสนอวิธีการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างระมัดระวัง โดยยุทธศาสตร์การอนุรักษ์โลกอย่างเป็นระบบ ทำให้สามารถมองเห็นแนวคิดแบบอนุรักษ์อย่างชัดเจน มุ่งไปที่เป้าหมาย 3 ข้อ คือ

- 1) การพิทักษ์รักษาระบบนิเวศ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการดำรงชีพของมนุษย์
- 2) การรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ
- 3) การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนยาวนาน

ยุทธศาสตร์นี้เป็นความพยายามที่จะผสมผสานระหว่างหลักการ “การพัฒนา” กับ “การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” การพัฒนาคือการดัดแปลงธรรมชาติและ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ รวมทั้งเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ส่วนการอนุรักษ์หมายถึง การจัดการมนุษย์ในการใช้โลกธรรมชาติเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนสำหรับชนรุ่นปัจจุบัน โดยรักษาศักยภาพของโลกธรรมชาตินี้เอาไว้เพื่อประโยชน์ของคนรุ่นต่อไป

จากการศึกษาของ วินัย วีระพัฒนานนท์ (2540) ระบุว่า การเพิ่มปริมาณการใช้ทรัพยากรอย่างรวดเร็วที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและที่จะยิ่งเพิ่มปริมาณการใช้มากขึ้นในอนาคต จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อความสมดุลของธรรมชาติและก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์มากขึ้น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหรือการสร้างจริยธรรมในการใช้ทรัพยากรและการพัฒนาที่ยั่งยืน จะช่วยรักษาความสมดุลของธรรมชาติ จึงนับเป็นแนวทางสำคัญที่จะช่วยป้องกันแก้ไขและพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

ในปัจจุบันได้มีการพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดขึ้นในหลายรูปแบบ ทั้งที่ดำเนินการโดยบุคคลองค์กรต่างๆ โดยเฉพาะพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ที่ได้ดำเนินงานอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นและเป็นการพัฒนาแบบเพียงพอซึ่งสรุปหลักการดำเนินงานของการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้ดังนี้

1) การดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นจะเป็นตัวชี้วัดถึงรูปแบบการประกอบอาชีพที่เหมาะสม การสงวนรักษาและการพัฒนาสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ จะช่วยให้ดำรงอยู่ตามอัตภาพ ซึ่งก่อให้เกิดความรักและความผูกพันท้องถิ่นกับท้องถิ่นที่อยู่อาศัย ลดปัญหาทางสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการเมือง ลดภาระค่าใช้จ่ายของประเทศในการพัฒนาที่สูงเปล่าและการลดการเสียบุคลากรค้าแก่ต่างประเทศ

2) การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้จากการใช้ความรู้และเทคโนโลยีที่มีอยู่แบบดั้งเดิมของท้องถิ่น และพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมไปใช้ในท้องถิ่น ทำให้เกิดผลกระทบของการใช้เทคโนโลยีต่อสิ่งแวดล้อมและเป็นการพัฒนา วัฒนธรรมของท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

3) การศึกษาด้วยการปฏิบัติ การศึกษาและการสังเกตปรากฏการณ์ธรรมชาติก่อให้เกิดความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น เกิดทักษะและสติปัญญาในการคิดสร้างสรรค์ รู้จักเริ่มนวัตกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริงจึงเป็นความรู้ที่ให้คุณค่าต่อชีวิตอย่างแท้จริง เพราะทำให้เข้าใจธรรมชาติ ชีวิต สังคม อย่างครบถ้วน

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2549) กล่าวถึง สังคมยั่งยืน เศรษฐกิจยั่งยืนว่า สามารถนำคำว่า Sustainable ไปใช้ควบคู่กับปรากฏการณ์ใหญ่ของทางเศรษฐกิจและสังคม นักวิเคราะห์บางคนกล่าวถึง Sustainable Society ซึ่งหมายถึงสังคมที่พึ่งตนเอง และไม่ห่วงต่อสิ่งที่กระทบกระเทือนจากภายนอกในสังคมแบบนี้มีกฎเกณฑ์ของการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเคร่งครัด ประชาชนมีวิถีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายและมีจิตสำนึกเพื่อสิ่งแวดล้อม สังคมแบบยั่งยืนปฏิเสธค่านิยมสมัยใหม่ที่เน้นวัตถุค่านิยม การแข่งขัน ความก้าวร้าว สังคมแบบพุทธอาจเรียกว่า มีความยั่งยืนสูง ปัจจัยที่สำคัญหลายๆ ประการที่รวมกันแล้วทำให้เรามองเห็นภาพของ “ความยั่งยืน” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

1. ความสามารถในการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ในโลก
2. การรักษาทรัพยากรชีวภาพให้ดำรงอยู่ได้ในระยะยาว
3. การรักษาระดับประสิทธิภาพการผลิตของระบบเกษตร
4. การมีจำนวนประชากรที่คงที่
5. การให้เศรษฐกิจเจริญแบบมีขีดจำกัด
6. การสร้างระบบการพึ่งตนเองและองค์กรขนาดเล็ก

7. การรักษาคุณภาพอย่างต่อเนื่องในระบบเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม

ความยั่งยืนจะมีความหมายไปทางไหนนั้นขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมและโลกทัศน์ของแต่ละสังคมบางสังคมนั้นเน้นค่านิยมที่ให้น้ำหนักสูงแก่มนุษย์ การอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นไปเพื่อผลประโยชน์และความอยู่รอดของมนุษย์ บางสังคมอาจเน้นเรื่องการรักษารัฐธรรมนูญ เพื่อความยั่งยืนของชาติโดยเฉพาะ โดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ของมนุษย์และบางสังคมอาจไม่ให้ความสำคัญแก่เรื่องความยั่งยืนทางนิเวศ ในสังคมแห่งนั้นความยั่งยืนของความร่ำรวยทางวัตถุสำคัญกว่า

กล่าวโดยสรุปแล้วการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องมีแผนอย่างรอบคอบและการใช้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม การพัฒนาต้องเข้าใจภายในระบบนิเวศของสังคมนั้นๆ โครงการพัฒนาใดๆ ต้องใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม โดยไม่มุ่งที่จะพัฒนาโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพียงอย่างเดียว แต่นำเอาเทคโนโลยีท้องถิ่นมาผสมผสานกันเพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้ดีขึ้น อีกทั้งสามารถรักษาทรัพยากรไม่ทำลายคุณภาพของระบบเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม รักษาประสิทธิภาพการผลิต สร้างระบบการพึ่งตนเอง เพื่อความมั่นคงอย่างยั่งยืนของสังคมมนุษย์ในอนาคต

2.6 แนวคิดการพัฒนาเครือข่ายการมีส่วนร่วม

ในการจัดการทรัพยากรส่วนร่วมซึ่งเป็นการคิดดั้งเดิมนั้น ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2538) เขียนไว้ว่าหากความเข้าใจเกี่ยวกับความหลากหลายในรูปแบบของสถาบันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีผลทำให้การกำหนดนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีเพียง 2 วิธี คือ การจัดการในรูปแบบของกรรมสิทธิ์ของรัฐ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยระบบตลาด (กรรมสิทธิ์เอกชน) ซึ่งในทางปฏิบัติการจัดการทรัพยากรโดยรัฐและโดยระบบการตลาดยังมีจุดอ่อนอยู่หลายประการ แต่นักวิจัยท่านอื่น เช่น Ostrom (1990) ได้กล่าวอย่างน่าสนใจว่าในขณะที่ภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลกได้ปรากฏว่ามีหลายกรณีที่ชุมชนได้ใช้ระบบสถาบันท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนมาเป็นเวลานาน นักสังคมศาสตร์มีแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรเพื่อพิจารณาในแง่ของกรรมสิทธิ์แล้วเห็นว่าโครงสร้างของสิทธิและหน้าที่และบังคับกีดกันความสัมพันธ์ระหว่างคนและทรัพยากรชนิดใดชนิดหนึ่งและความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมในส่วนที่เกี่ยวกับทรัพยากรนั้น โดย Bromley (1989) เห็นว่าสถาบันทางสังคมจะเป็นตัวกำหนดระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของระบบกรรมสิทธิ์บุคคล ระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐ หรือระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นระบบการจัดการจัดการทรัพยากรที่ใช้ชุมชนและความเป็นชุมชนเป็นพื้นฐาน

ไพร์ตัน เดชะรินทร์ (2526) ให้ความหมายของ “การมีส่วนร่วม” ไว้ว่าหมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำและสร้างโอกาสให้ประชาชนทั้งส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัคร เข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายๆ เรื่องแล้วแต่กรณี

นอกจากนั้น สุภางค์ จันทวานิช และคณะ (2539) ยังได้ให้ความหมายของ “การมีส่วนร่วม” ไว้ว่า หมายถึง การเข้าร่วมอาจเป็นการเข้าร่วมโดยตรงด้วยตนเองหรือสนับสนุนให้ผู้อื่นเข้าร่วม โดยผู้เข้าร่วมอาจอยู่ในฐานะผู้กระทำการ (Actors) หรืออาจอยู่ในฐานะผู้ได้รับผลประโยชน์ (Beneficiary)

Rogers (1983) ได้กล่าวว่าการที่บุคคลจะยอมรับแนวคิดใหม่เพื่อตัดสินใจนำไปปฏิบัติ นั้นที่สำคัญ 5 ขั้นตอนคือ

1. ขั้นเริ่มรู้หรือรับรู้ (awareness stage) คือ เริ่มรู้เกี่ยวกับเรื่องใหม่แต่ยังขาดรายละเอียดในเรื่องนั้นๆ
2. ขั้นสู่ความสนใจ (interest stage) คือ สนใจพยายามไฝ่หาความรู้ในรายละเอียดถึงในสิ่งนั้น และเกิดแนวโน้มที่จะชอบ
3. ขั้นไตร่ตรอง (evaluation stage) คือ เปรียบเทียบผลดีกับผลเสียและความเหมาะสมก่อนตกลงใจ
4. ขั้นทดลองทำ (trial stage) คือ ทดลองทำตามแนวคิดใหม่ แต่ทำเพียงเล็กน้อยเพื่อดูและประเมินผล
5. ขั้นนำไปปฏิบัติหรือขั้นยอมรับ (adoption stage) คือ ตัดสินใจรับแนวคิดใหม่ไปปฏิบัติ หลังจากไปทดลองทำและทราบผลเป็นที่พอใจแล้ว

ทั้งนี้ Rogers ได้แบ่งโครงสร้างการยอมรับออกเป็น 3 ส่วนที่สำคัญคือ 1) สิ่งที่มีอยู่เดิม (antecedent) 2) กระบวนการ (process) ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญ 3) ผล (results)

สิ่งที่มีอยู่เดิม (antecedent) เกี่ยวข้องกับตัวแปรที่มีอยู่เดิมก่อนการเผยแพร่วัตกรรม และแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) คุณลักษณะของเกษตรกร ได้แก่ ค่านิยม ทักษะคิด ความเชื่อมั่น ความสามารถ ทางสมอง ทักษะความคิดรวบยอด สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น ระดับศึกษา รายได้ขนาด การถือครองที่ดิน การเป็นผู้นำความคิด ตลอดจนการติดต่อกับโลกภายนอก 2) การรับรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม เช่น บรรทัดฐานของระบบสังคมในด้านความไวในการยอมรับ เกษตรกรที่อยู่ในชุมชนที่ทันสมัยย่อมจะมีการยอมรับเร็วกว่าเกษตรกรที่อยู่ในชุมชนที่ไม่ทันสมัย นอกจากนี้ คุณลักษณะบางอย่างของชุมชน เช่น การตลาด ระบบชลประทาน ความสะดวกสบายในการ

คมนาคม และสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินฟ้าอากาศ ตลอดจนความเชื่อของเพื่อนบ้านเกี่ยวกับ นวัตกรรม อาจจะช่วยกระตุ้นหรือยับยั้งอัตราการยอมรับของคนในชุมชนได้

กระบวนการ (process) เป็นการพัฒนาทางด้านความคิด ตั้งแต่เกษตรกรได้รับรู้ นวัตกรรม สนใจศึกษา ประเมินและทดลองทำงานถึงการยอมรับนำไปปฏิบัติ สิ่งสำคัญที่จะช่วย กระตุ้นให้กระบวนการนี้ ดำเนินไปอย่างรวดเร็วมีประสิทธิภาพหรือยับยั้งให้ช้าลง และมีผลในทาง ตรงกันข้าม เช่นส่วนที่เกี่ยวข้องกับตัวเกษตรกรเองดังที่กล่าวแล้วข้างต้น แหล่งให้ความรู้การการ เผยแพร่การยอมรับนวัตกรรมของแต่ละบุคคล และการรับรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะของนวัตกรรม ได้แก่ ความมีประโยชน์ดีกว่าของเดิม ความสอดคล้อง ความซับซ้อน สามารถทดลองทำได้ และสามารถสังเกตผลได้

ผล (results) การยอมรับหรือไม่ยอมรับ หลังจากช่วงนี้แล้วบุคคลยังมีการแสวงหาใหม่ ต่อไปอีกและอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงการยอมรับการเลิกหรือเปลี่ยนใจไม่ยอมรับได้ หรืออาจ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ เกิดขึ้นเลยก็ยังคงมีการปฏิบัติต่อเนื่องอย่างเดิมอยู่

การตัดสินใจของบุคคลหรือสังคมมีปัจจัยหลายประการที่มาจากเกี่ยวข้องในการตัดสินใจ ซึ่งในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำเกษตรของบุคคลก็เช่นเดียวกันมีปัจจัยหลายๆ ประการมาดึงดูด ผลักดัน และสนับสนุนให้เกิดการตัดสินใจ ทั้งนี้การตัดสินใจแต่ละครั้ง ลักษณะของนวัตกรรม คุณลักษณะของเกษตรกร ลักษณะของประชากรในสังคม การรับรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของคนในชุมชนนั้นๆ

Cohen and Uphoff (1997) (อ้างในมนัส สุวรรณ, 2549) ได้ระบุถึง การให้ประชาชนมี บทบาทในการมีส่วนร่วมนั้นต้องเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอน ดังนี้

- 1.) การตัดสินใจ ซึ่งรวมถึงการริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ และการตัดสินใจ ปฏิบัติการ
- 2.) การปฏิบัติ ประกอบด้วย การสนับสนุนทรัพยากรการบริการและประสานความร่วมมือ
- 3.) การได้รับประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ประโยชน์ทางด้านสังคม หรือประโยชน์ส่วนบุคคล
- 4.) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินการ การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมใด ๆ ก็ตาม โดยหลักการแล้วควรเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้น โครงการกล่าวคือ ประชาชนควรมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

- 1) การร่วมคิดและแสวงหาปัญหา
- 2) ร่วมวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ ผลกระทบ รวมตลอดจนจัดเรียงลำดับความสำคัญ
- 3) ร่วมในขั้นตอนปฏิบัติหรือดำเนินงานร่วมในการติดตาม ตรวจสอบ และประเมิน

โครงการ

แนวความคิดของความต้อการมีส่วนร่วม

จากการวิจัยของวินูลย์ ตรีถัน (2539) ได้อธิบายถึง การมีส่วนร่วมทางสังคมว่าการที่มนุษย์จะเข้าไปมีส่วนร่วมกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็ตาม ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยเหมือนกันหรือต่างกัน ภายใต้สถานการณ์ที่อาจเหมือนกันหรือต่างกันได้ ย่อมขึ้นอยู่กับทางเลือกผู้กระทำ และได้รวบรวมปัจจัยที่ทำให้มนุษย์กระทำ หรือไม่กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. เป้าหมาย (Goals) การกระทำทุกอย่างจะต้องมีเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ ให้เป็นไปตามความปรารถนา
2. ความเชื่อ (Belief) เป็นความคิดหรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นเอง ความเชื่อนี้จะมีอิทธิพลมากต่อการตัดสินใจ เพราะคนส่วนมากจะเลือกกระทำตามความเชื่อพื้นฐานที่เขามีอยู่ดั้งเดิม
3. ค่านิยม (Value) เป็นระบบหนึ่งของความเชื่อ การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมนั้นๆ จะต้องสร้างเงื่อนไขในการดำรงชีวิต การที่จะทำหรือไม่ ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดมีพื้นฐานมาจากการที่สังคมนั้นตัดสินใจดีหรือเลว
4. ความเคยชินและขนบธรรมเนียมประเพณี (Habits and Customs) เป็นรูปแบบที่สร้างขึ้นมากจากความรับผิดชอบภายในกลุ่ม ซึ่งในสังคมจะยอมรับด้วยความเต็มใจ การกระทำแสดงออกมาเช่นนี้เป็นเพราะความเคยชินและประเพณีดั้งเดิมที่ยึดถือมานาน
5. ความคาดหวัง (Expectation) เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในตัวเรา หรือที่เกิดขึ้นจากตัวบุคคล กลุ่มและสังคมที่คิดหรือหวังในตัวเรา ควรจะมีความเชื่อ มีความรู้สึกหรือแสดงการกระทำออกมาตามที่เขาต้องการ
6. ข้อผูกพัน (Commitments) เมื่อมีการรวมกลุ่มกิจกรรมพิเศษขึ้นในสังคมก็มีข้อผูกพันที่สมาชิกในกลุ่มจะต้องทำตามสัญญา หรือข้อผูกพันที่กลุ่มได้ตั้งขึ้น
7. การบังคับ (Force) เป็นความรู้สึกของคนที่จะต้องกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยไม่มีทางเลือก อาจจะถูกบังคับโดยกฎหมายหรือกฎหมายก็ได้ การบังคับนี้จะรุนแรงกว่าสมัครใจทำเอง
8. โอกาส (Opportunity) เป็นความเชื่อของคนที่คิดว่าตนอยู่ในสถานการณ์ที่สามารถจะเลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ตามโอกาสที่ตนมีอยู่ แต่บางคนก็ไม่มีโอกาสจะเลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งตาม โอกาสที่ตนมีอยู่ เพราะสถานการณ์ไม่เอื้ออำนวย

9. ความสามารถ (Ability) การที่คนยอมรับว่าตนเองมีขีดความสามารถเพียงใดที่จะสามารถกระทำสิ่งที่ตนต้องการให้สำเร็จลุล่วงไปได้

10. การสนับสนุน (Support) เป็นส่วนหนึ่งของการช่วยเหลือ หรือต่อต้าน ซึ่งเกิดจากตัวบุคคลหรือกลุ่มให้ความสนับสนุนด้วยความคิด หรือเป็นแรงกระตุ้นให้คนกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งลงไป เนื่องจากเขารู้สึกว่ามีผู้สนับสนุนให้เขาทำ

นอกจากนั้น ประสาน ดังสิกบุตร (2545) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้ ชุมชนพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องเกิดขึ้นบนพื้นฐานข้อสัญญาของประชาชนที่จะใช้ระบบนิเวศของตนเองภายใต้ขีดจำกัดอย่างเหมาะสม เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นด้วยความพยายามของชุมชน โดยได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรประชาชนจึงควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนเห็นถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยชุมชนและองค์กรเอกชนจะเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของประชาชน

การจัดการเรื่องทรัพยากรเพื่อความเหมาะสมกับการพัฒนาจะต้องผ่านการทำงานขององค์กรชุมชน การให้ข่าวสารอย่างต่อเนื่องการวิจัยและการศึกษาสภาพของชุมชน การติดตามและเฝ้าระวังคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง

รูปแบบในการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการกิจการสาธารณะของภาครัฐเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์ต่อส่วนร่วมมากที่สุด สามารถกระทำได้ใน 5 รูปแบบ ดังนี้

1) การรับรู้ข่าวสาร (Public information) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ประชาชนในพื้นที่โครงการและผู้จะได้รับผลกระทบ จะต้องได้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ และผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น และการตัดสินใจดำเนินโครงการ

2) การปรึกษาหารือ (Public consultation) เป็นการมีส่วนร่วมในลักษณะของการปรึกษาหารือระหว่างผู้ดำเนินโครงการกับประชาชนที่มีส่วนได้-ส่วนเสียโดยตรง เพื่อเป็นการรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม นอกจากนี้ยังสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการให้ประชาชนทราบ เพื่อประกอบการตัดสินใจ

3) การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public meeting) เป็นการมีส่วนร่วมที่ผู้ดำเนินโครงการกับประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะได้ทำความเข้าใจร่วมกันด้วยเหตุผลซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนในรูปแบบนี้สามารถทำได้ใน 2 ลักษณะ คือ

(1) ระดับชุมชน (Community meeting) ซึ่งจัดประชุมในชุมชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการโดยผู้ดำเนินการจะส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุม

(2) การประชุมรับฟังความคิดเห็นทางวิชาการ (Public hearing) การประชุมลักษณะนี้จำเป็นสำหรับโครงการขนาดใหญ่ที่มีเรื่องของเทคนิค และวิชาการที่เกี่ยวข้อง การประชุมลักษณะนี้ต้องเปิดกว้างสำหรับสาธารณะ

4) การร่วมในการตัดสินใจ (Decision making) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในทางปฏิบัติจริง การดำเนินโครงการซึ่งมักดำเนินการในรูปของคณะกรรมการจะต้องมีตัวแทนของประชาชนร่วมเป็นคณะกรรมการด้วย

5) การใช้กลไกทางกฎหมาย รูปแบบนี้ แม้จะไม่ใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยตรง แต่เป็นลักษณะของการเรียกร้องสิทธิหรือการใช้สิทธิของประชาชนเมื่อเห็นว่าเกิดความไม่โปร่งใสหรือความไม่เป็นธรรมเกิดขึ้นในการดำเนินโครงการ

ปัญหาและอุปสรรคในการมีส่วนร่วม

ปัญหาและอุปสรรคการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น มีผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลรวบรวมไว้เป็นจำนวนมากซึ่งในทางปฏิบัตินั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนจะมีความแตกต่างกันไป มีเหตุผลที่แตกต่างกันไปตามสถานที่และสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ในการวิจัยได้มีการเก็บรวบรวมปัญหาไว้หลายประเด็นซึ่งในบางประเด็นสามารถนำไปประกอบการวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคที่มีในชุมชนที่กำลังการศึกษา และยังมีประเด็นที่ถูกละเลยถึง

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527) ได้กล่าวว่า เจ้าหน้าที่และระบบราชการเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 2 ด้าน คือ

1. ปัญหาเกี่ยวกับตัวชุมชนเอง หมายถึงความเป็นปัจเจกบุคคล นอกจากนี้ชุมชนยังอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ หรือพึ่งบุคคลภายนอกเกินไป เลือกผู้นำที่สามารถอุปถัมภ์ตนเองได้

2. ปัญหาเกี่ยวกับตัวเจ้าหน้าที่และปัญหาอุปสรรคของความต้องการมีส่วนร่วมนั้น มีการพูดถึงกันอย่างกว้างขวางและมีแนวคิดที่หลากหลาย แต่การจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน นั้นเกิดความล้มเหลวจากการพัฒนาชุมชน จนการมีส่วนร่วมของชุมชนมีข้อผิดพลาดเนื่องจากการไม่กระจายอำนาจหน้าที่ในการรับผิดชอบให้แก่ประชาชนอย่างแท้จริง โครงสร้างการเมือง การปกครอง การบริหาร ทางเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม อยู่ในมือของคน 3 กลุ่มคือ ทหารระดับสูง นายทุน และข้าราชการ ครอบงำที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไข โครงสร้างลักษณะผูกขาดดังกล่าวนี้ ยากที่จะหวังว่าการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนจะเกิดขึ้น คนในชุมชนไม่มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมนั่นเอง (ฉลาดชาย รมิดานนท์, 2527)

ศักยภาพและ ความเข้มแข็งของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นเรื่องใหม่ของสังคมไทย เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ การพัฒนาสังคม หรือแม้กระทั่งการพัฒนาชุมชนก็ตาม ยังมีการนำเสนอเกี่ยวกับแนวความคิดนี้ไม่มากนัก แต่งานวิจัยที่สนับสนุนเกี่ยวกับความเข้มแข็งก็มีอยู่บ้างดังที่ ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2542) ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็งว่า ชุมชนที่กลุ่มคนที่มีความสามารถที่จะเรียนรู้ปรับตัว แก้ไขปัญหาสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ได้อย่างต่อเนื่อง

การนำเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับชุมชน หรือผลการวิจัยกับชุมชนมักจะมียุทธศาสตร์เกี่ยวกับศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชน เช่น ความเป็นปึกแผ่นของชุมชน ความร่วมมือร่วมใจ ความสุข ความเอื้ออาทร ความเป็นอยู่แบบพหุมีพหุกัน รักษาสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ อมรวิรัช นาคทรพร (2543) ได้ค้นพบเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนมีดังนี้

1. ลักษณะคุณค่าทางวัฒนธรรมที่พบในชุมชน มีความสำคัญยิ่ง ต่อการถ่ายทอดองค์ความรู้ หรือภูมิปัญญาพื้นถิ่นมีการถ่ายทอดครอบครัวสู่ครอบครัว วัฒนธรรมการปรับตัวเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตสู่เศรษฐกิจพอเพียง ทักษะคติในการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย

2. ชุมชนส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่เก่าแก่ มีความสัมพันธ์กันหลายชั้น มีวิถีชีวิตและวิธีการแก้ปัญหาโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านประสานกับแนวความคิดใหม่ เพื่อให้อยู่รอดในสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและลักษณะความสัมพันธ์ที่เป็นจุดเด่นเอื้อต่อการพัฒนาก็คือ กลุ่มคนที่มีอุดมการณ์ร่วมกันทำกิจกรรมร่วมกัน

3. ภูมิปัญญาที่อยู่ในชุมชนเป็นกลไกที่มีความสำคัญยิ่ง ต่อศักยภาพของชุมชนนั้นๆ เกิดจากการสั่งสมและถ่ายทอดผ่านกระบวนการเลือกสรรและปรับให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม

4. ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชน มีความสำคัญยิ่งต่อการทำงานร่วมกันในชุมชนชาวบ้านสามารถหาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นใช้ประโยชน์ได้ โดยมีการควบคุมใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของคนในชุมชนนั้นๆ

ในแนวคิดของศักยภาพของชุมชนจะมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันภายในชุมชนเอง ชุมชนจะอาศัยความร่วมมือกันในการพัฒนาโดยผ่านกลไกขับเคลื่อนที่มีภูมิปัญญาพื้นถิ่นเป็นสำคัญก่อเกิดความเข้มแข็งให้กับชุมชน “ความเข้มแข็งของชุมชน” มันทนา ท่วงยิ้ม (2543) ชี้ให้เห็น ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เรียกว่า “ชุมชน” กับ “สังคม” ที่ล้อมรอบชุมชนรวมทั้งผลต่อผู้ที่อยู่ในหมู่บ้านหรือในชุมชนอื่นๆ การสร้าง “ความเข้มแข็งของชุมชน” จะนำไปสู่การสร้างอุดมคติแบบใหม่ของชุมชนขึ้นมา นั่นคือ ชุมชนถูกแบ่งขั้วออกเป็นชุมชนเข้มแข็ง และชุมชนอ่อนแอ ซึ่งอาจเป็นการประทับตราหรือสร้างเอกลักษณ์ของชุมชนที่แตกต่างกัน

อุทัย คุลยเกษม (2540) ได้นำเสนอต้นแบบอุดมคติของชุมชนเข้มแข็งในสังคมไทย โดยอาศัยกรอบแนวคิดในเรื่องความเป็นชุมชนดังกล่าวข้างต้น โดยมองว่า “ลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็งซึ่งเป็นที่คาดหวังและต้องการ” คือ 1. ชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นในทางกายภาพ ภูมิธรรม สมาชิกของชุมชนที่มีศักยภาพที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของชุมชน รวมทั้งมีอุดมการณ์ ค่านิยมร่วมกัน ทำให้สมาชิกรู้สึกตัวว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนมีความผูกพันกับสังคม 2. ชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งตัวเองได้ในระดับสูง โดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากร เพื่อยังชีพพื้นฐานของตนเอง หากมีการพึ่งพิงภายนอก ชุมชนจะต้องมีอำนาจในการจัดการ เลือกระบบ และการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้ 3. ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตัวเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยอำนาจ ความรู้ และองค์กรทางสังคมในชุมชนเป็นกลไกในการแก้ปัญหา 4. ชุมชนต้องสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ และสร้างภูมิปัญญาของตนเองในด้านต่างๆ

อุดมคติทั้ง 4 ข้อ สะท้อนการคาดหวังว่าชุมชนจะต้องสามารถตอบสนองต่อความต้องการในชีวิตประจำวัน และสามารถช่วยให้สมาชิกของชุมชนเผชิญปัญหาและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ โดยการจัดองค์กรทางสังคมของชุมชนจะต้องเอื้อให้สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพดังกล่าวเช่น มีความรักสามัคคี มีความสามารถที่จะสืบทอดภูมิปัญญา และสร้างสรรค์ภูมิปัญญา ซึ่งเป็นการประยุกต์แนวคิดในเรื่องความเป็นชุมชนมากำหนดเป็นอุดมคติอย่างกว้างๆ สำหรับชุมชนไทย

ความเข้มแข็งของชุมชนพิจารณาได้จากความสามารถของชุมชนในการจัดระบบการดูแลและแบ่งสรรทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์เป็นธรรมแก่สมาชิกของชุมชนให้ชุมชนสามารถสร้างระบบการจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชนได้ ประเวศ วะสี (2535) ได้กล่าวถึงลักษณะชุมชนที่อ่อนแอในหลายๆ กรณี ทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นที่ดินหรือน้ำไม่ได้เป็นของชุมชน หากเป็นของนายทุนภายนอกชุมชนหรือรัฐได้มอบให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาดูแล หรือให้สัมปทานแก่พ่อค้า การขาดสิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน นอกจากจะทำให้ชุมชนไม่สามารถใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์กับชุมชนแล้วยังไม่อาจดูแลหรืออนุรักษ์ให้ทรัพยากรธรรมชาติดำรงอยู่อย่างยั่งยืนเพื่อระบบนิเวศที่ดีให้กับชุมชน

ความอ่อนแอของชุมชนในมิติทางสังคมอาจดูได้จากทัศนคติของคนในชุมชนที่มองว่าทางออกของปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่ได้อยู่ที่คนในชุมชนจะร่วมมือกันแก้ไขปัญหา แต่อยู่ที่การเรียกร้องให้รัฐ หรือข้าราชการ หรือผู้มีอิทธิพลจะเข้ามาจัดการแก้ไขปัญหา วิธีคิดเช่นนี้มีส่วนผลักดันในชุมชนมีความอ่อนแอมากขึ้น เพราะต้องรอคอยการเข้าช่วยเหลือจากรัฐจากองค์กรทางสังคมอื่นๆ

ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมของชุมชน อาจดูได้จากความสามารถของชุมชนในการแก้ไขปัญหาด้วยสติปัญญา มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง มีการสืบสานภูมิปัญญาความรู้ ชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพ ภูมิปัญญาและมีความภาคภูมิใจในชุมชน การศึกษานี้ได้เลือกศึกษาชุมชนที่สามารถปรับตัวจนสามารถสร้างความเข้มแข็งขึ้นมาได้ในลักษณะต่างชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะมีลักษณะดังที่ อุทัย คุลยเกษม (2540) กล่าวว่า สมาชิกมีความผาสุกหรือมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีศักยภาพในการพึ่งพาตัวเอง มีทุน แรงงานและทรัพยากรเพื่อใช้ในการยังชีพ มีการพึ่งพาภายนอก อยู่ในลักษณะของการมีอำนาจในการจัดการ รู้จักเลือกและตัดสินใจ มีความสามารถสืบสานวัฒนธรรมและวิถีชีวิต มีการพึ่งพาอาศัยกัน คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ทั้งที่เป็นงานส่วนตัวและส่วนรวมในการประกอบอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การแก้ปัญหาชุมชนร่วมกัน มีความสามัคคีรักใคร่ เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน และสามารถธำรงรักษาความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมไว้ได้ ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ชุมชนจะต้องมีการพัฒนาศักยภาพของตนอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน สร้างภูมิปัญญาในด้านต่างๆ เมื่อชุมชนมีความรู้ก็สามารถพัฒนาตนเองและชุมชนของตนเอง ตลอดจนสามารถถ่ายทอดความรู้ที่ได้นั้นต่อไปได้

แนวความคิดเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน เป็นแนวคิดที่น่าเอามาใช้ และมีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยประสิทธิผลของการฝึกเกษตรกรเพื่อการบริหารจัดการเกษตรทฤษฎีใหม่และการดำเนินชีวิตตามหลักพอเพียง ซึ่งในการพัฒนาหรือการจัดการที่จะเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของชุมชน ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดการตัดสินใจ ดำเนินงาน เพื่อแก้ปัญหา และมีส่วนในการจัดการดูแลรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนบอกลักษณะของตัวชุมชนเองว่าเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็งยังเป็นกลไกการขับเคลื่อนของชุมชนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และเข้ากับหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ สรรเสริญ วงศ์ชะอุ่ม (2544) ได้อธิบายถึงเศรษฐกิจพอเพียงว่ามีความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการใช้วิชาการต่างมาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน

ความเข้มแข็งของชุมชนยังสามารถบ่งชี้ถึงศักยภาพของเกษตรกรในชุมชนว่าจะมีศักยภาพในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ผ่านชุมชน โดยชุมชนต้องมีความตั้งใจจริงในการแก้ปัญหา มีความสามัคคีมีความเชื่อมั่นศักยภาพในชุมชนเองและสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชนร่วมกับแกนนำอย่างต่อเนื่อง มีระบบประเมินปัญหาเพื่อกำหนดอนาคตของชุมชนโดยมีการสนับสนุนจากภายนอกซึ่งมีเครือข่ายไปสู่ชุมชนอื่นๆ เพื่อจะได้พึ่งพาตัวเองได้ในที่สุด การรวมกลุ่มของสมาชิกใน

ชุมชนเพื่อผลักดันกิจกรรมของชุมชนไปในทิศทางที่ต้องการ ดังนั้นระดับความต้องการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่เป็นตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนสู่การพัฒนาที่สั่งสมจากการเรียนรู้จากรุ่นสู่อีกรุ่นเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นและเจริญเติบโตมาพร้อมกับชุมชนเป็นความรู้พื้นถิ่นที่สามารถดำรงอยู่ซึ่งถ่ายทอดออกมาเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สามารถจะอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง

ผลการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าว นำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า องค์กรท้องถิ่นน่าจะเป็นองค์กรและกลไกสำคัญในการกำหนดเป้าหมายสุดท้ายของงานพัฒนา โดยเฉพาะในกระบวนการต่างๆ ของการพัฒนา องค์กรท้องถิ่นมีบทบาทความสำคัญมากในแง่ความต้องการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาและงบประมาณต่างๆ เป็นที่น่าสังเกตว่าความต้องการมีส่วนร่วมของประชาชนจะเกี่ยวพันกับการให้ความช่วยเหลือของรัฐแก่ประชาชน การเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนจะมีความสัมพันธ์กับระดับความช่วยเหลือของรัฐแก่ประชาชนในชนบท นั่นก็คือประชาชนในชุมชนหรือองค์กรในชุมชนมีส่วนร่วมการพัฒนาในขั้นตอนต่างๆ ระดับสูง ภาครัฐเพียงให้คำปรึกษาทางด้านวิชาการ

ประชาชนไม่มีความพร้อมที่จะพึ่งตัวเองหรือพัฒนาตัวเองภาครัฐต้องส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปคลุกคลีกับประชาชนในชนบท มีการกระตุ้นเร่งเร้า และให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริมทุกวิถีทางอย่างครบวงจร ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เมื่อประชาชนมีระดับความต้องการมีส่วนร่วมสูง ชุมชนจะสามารถอยู่ได้ด้วยตัวเอง หากการพัฒนาอันไปสู่ความยั่งยืนต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชน โดยที่โครงการพัฒนาในเรื่อง แสดงความคิดเห็น ดำเนินการประเมินผล และที่สำคัญคือการแบ่งปันผลประโยชน์ อีกทั้งประกอบกับแนวคิดเรื่องบทบาทของประชาชนที่มีการแสดงพฤติกรรมตามตำแหน่ง และสถานภาพ ตามที่องค์กรเป็นผู้กำหนด ถ้าหากบทบาทนั้นตรงกับความสนใจ ความต้องการและประสบการณ์ก็จะเกิดการยอมรับบทบาท มีการปฏิบัติตามที่สังคมคาดหวัง และจากแนวคิดในเรื่องบทบาทดังกล่าวยังสามารถเชื่อมโยงเข้ามากับแนวความคิดในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการเข้ามามีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของตน โดยเฉพาะในปัจจุบันได้มีความพยายามทบทวนผลการดำเนินงานพัฒนาในอดีตและพบว่า ความล้มเหลวของงานหรือโครงการต่างๆ ของรัฐ มักเกิดจากการให้ความสำคัญกับบทบาทของภายนอกชุมชน โดยละเลยศักยภาพของประชาชนในชุมชนซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญมากในการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืน ชุมชนจะสามารถอยู่ได้ด้วยตัวเองนั้นต้องเกิดจากชุมชนมีจิตสำนึก ที่จะบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นทรัพยากรส่วนรวม ชุมชนต้องมีความเข้มแข็งพึ่งตัวเองมีภูมิปัญญาพื้นถิ่นที่บ่งบอกถึงรากเหง้าของชุมชน และมีความร่วมมือร่วมใจกันเป็นหนึ่งเดียวจะทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการพัฒนาที่สูง การพัฒนาจะเป็นไปตามความต้องการของคนในชุมชน และไม่ทำลายความเป็นพื้นถิ่นและสิ่งแวดล้อม

สรุปแนวคิดการเรื่องการมีส่วนร่วม เป็นการกำหนดเป้าหมายที่ให้ประชาชนมีบทบาทมากขึ้นถึงขั้นเป็นผู้นำของการพัฒนา ตั้งแต่ รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการ กระบวนการตัดสินใจ การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การวางแผน และการปฏิบัติตามแผนเพื่อที่จะนำไปสู่การพัฒนาของสังคม โดยมีปัจจัยที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมเช่น ปัจจัยทางชีวภาพ ภายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ซึ่งเป็นตัวสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างเต็มรูปแบบ

2.7 แนวคิดแรงจูงใจและความต้องการของบุคคล

เป็นที่ทราบกันดีว่าการพัฒนาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วประกอบกับเทคโนโลยีที่สามารถปรับเปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นต้นทุนทางสังคมออกมาเป็นผลผลิต ทำให้การพัฒนาชนบทของสังคมไทยที่กำลังมุ่งเน้นเรื่องของต้นทุน เครื่องจักรและปัจจัยที่หาได้ยากนั้นต้องกลับหันมาพิจารณาปัจจัยที่มีอยู่มากมายในชุมชน เจ็ดห้า สุนทรวิภาค (2521) กล่าวถึงต้นทุนที่มีอยู่คือแรงงานในชนบทถูกนำมาแปลงใช้เป็นทุน โดยจะต้องมีรูปแบบการจัดตั้งองค์กรที่เหมาะสม เพื่อจะได้ระดมแรงงานเหล่านี้เข้าสู่ขบวนการพัฒนาอย่างกว้างขวาง สำหรับสังคมไทยแล้วได้มีการจัดตั้งองค์กรมานานหลายปีแล้ว โดยเฉพาะในรูปของสหกรณ์แต่ก็ไม่ได้ผลดีนัก ทั้งนี้เพราะเหตุผลหลายประการสมควรที่จะได้มีการศึกษาค้นคว้าอย่างถี่ถ้วน เพื่อประโยชน์ในการแก้ไขปรับปรุงสภาพขององค์กรให้เหมาะสมกับความต้องการของคนไทย

การจัดตั้งองค์กรขึ้นมาที่ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากไม่ได้รับความร่วมมือของสมาชิกในองค์กร เพราะว่างค์กรนั้นๆ ไม่ได้เกิดจากความต้องการจากสมาชิกอย่างแท้จริง ซึ่งบุคคลต่างๆ มีความต้องการที่แตกต่างกัน หากต้องการให้บุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการต้องมีแรงจูงใจที่เห็นถึงประโยชน์หรือ สิ่งตอบแทนที่จะได้รับ ประเด็นนี้ส่งผลถึงระดับของความ ต้องการอีกด้วย เพื่อเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรม ระดับของแรงจูงใจของบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับ การกระทำเพื่อตอบสนองความต้องการของตน โดย พิศมัย วิบูลย์สวัสดิ์ (2535) ได้กล่าวว่า ความต้องการของบุคคลนั้นจะเกี่ยวเนื่องจากภาวะระดับของแรงจูงใจของบุคคลจึงต้องสันนิษฐานจาก การกระทำของบุคคลที่พยายามจะตอบสนองความต้องการของตนเนื่องจากภาวะการฉ้อขาดแคลน หรือความพยายามของบุคคลที่มุ่งกระทำพฤติกรรมต่างๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้ เมื่อใดก็ตามที่การกระทำมีลักษณะทำอย่างทุ่มเทมุ่งมั่นพยายามทำอยู่เรื่อยๆ ไม่หยุดยั้ง (Maintain) เพื่อผลในการถึงเป้าหมายให้สันนิษฐานว่า ได้มีแรงจูงใจอยู่ที่นั่น โดยให้จำกัดความของความ ต้องการนั้น หมายถึง สภาพภายในขาดภาวะความสมดุลหรืออาจเกิดสภาวะการฉ้อขาด (deficiency)

จากการศึกษาของดวงเดือน พันธุมนาวิน (2522) ได้กล่าวสรุปลักษณะผู้มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ว่าควรประกอบด้วยลักษณะ 7 ข้อคือ 1) ทำพฤติกรรมเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมาย 2) ดำเนินการแก้ปัญหาส่วนตัว 3) ขยันในการแก้ไขสถานการณ์ให้ประสบความสำเร็จ 4) พยายามที่จะไปสู่เป้าหมายและจัดอุปสรรค 5) มีอารมณ์ปกติเมื่อประสบความสำเร็จ 6) มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์มากกว่าใฝ่สัมฤทธิ์ 7) ไม่ลังเลเข้าช่วยเหลือเมื่อเกิดปัญหาส่วนตัวรวม

เจ็ดหล้า สุนทรวิภาค(2521) ยังกล่าวสนับสนุนอีกว่า การเข้าร่วมกลุ่มในชุมชนนั้นแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ การเข้าร่วมกลุ่มด้วยความสมัครใจ คือ การที่บุคคลเข้าเป็นสมาชิกด้วยความต้องการที่จะเป็นสมาชิก และมีความพึงพอใจในกลุ่ม อีกทั้งต้องการให้เกิดความเกี่ยวข้องกับระหว่างตนกับกลุ่มมากที่สุด ลักษณะของการที่บุคคลต้องการเข้าเป็นสมาชิกและสมัครเข้าเป็นสมาชิกเองนี้จะแสดงถึงลักษณะของกลุ่มที่ดึงดูดมาก นอกจากนี้ Maslow 1943,(อ้างในเจ็ดหล้า สุนทรวิภาค ,2521) นักจิตวิทยาคนุชย์นิยมได้เสนอทฤษฎีการสนองความต้องการ(Need gratification) ของมนุษย์ไว้ค่อนข้างน่าสนใจว่า ความพยายามสนองความต้องการเป็นพลังสำคัญที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของมนุษย์ โดยมนุษย์เราจะมีแรงจูงใจไปสู่ความต้องการใหม่ๆ และความต้องการระดับสูงต่อเมื่อความต้องการในระดับต่ำได้รับการตอบสนองพอเพียง ดังนั้นมนุษย์เราจะไม่มีความต้องการระดับสูงเกิดขึ้น ถ้าความต้องการระดับต่ำไม่ได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอ เช่น บุคคลบางคนอาจไม่ต้องการความรัก ไม่ต้องการเกียรติยศชื่อเสียง ถ้ายังมีความต้องการทางสรีรวิทยาหรือมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต ไม่เพียงพอ ซึ่งแบ่งระดับขั้นความต้องการออกเป็น 5 ขั้นคือ

1. ความต้องการทางด้านร่างกายเป็นความต้องการของมนุษย์และเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ซึ่งเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานแต่อาจจะเป็นมูลเหตุที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มขึ้นก็ได้

2. ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย เมื่อความต้องการได้รับการบำบัดแล้ว ความต้องการความปลอดภัยก็เข้ามามีบทบาทในพฤติกรรมของมนุษย์ ทำให้บุคคลมีความปรารถนาที่จะได้รับความคุ้มครองให้พ้นจากภัยอันตรายต่างๆ เช่น ความต้องการความปลอดภัยจากของประชาชนในชนบทรวมกลุ่มเพื่อป้องกันโจรผู้ร้าย

3. ความต้องการพวกพ้อง เมื่อความต้องการสองประการแรกได้รับการตอบสนองพอเพียงแล้ว จึงมีความต้องการในระดับขั้นที่สูงกว่า คือ ความต้องการพวกพ้องหมายถึงการที่ได้เข้าร่วมกลุ่มและได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่น ความต้องการความเป็นมิตรและความรักจากเพื่อนร่วมงาน

4. ความต้องการเกียรติ และศักดิ์ศรี รวมถึงความเชื่อมั่นในตนเอง ความสำเร็จ ความรู้ความสามารถ การนับถือตนเอง ความเป็นอิสระพึ่งตนเองได้และเสรีภาพและรวมถึงความต้องการเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั้งหลาย

5. ความต้องการความเป็นจริงแห่งชีวิตเป็นความต้องการที่เกิดจากบุคคลได้รับการตอบสนองใน 4 ระดับขั้นข้างต้นแล้ว คือ ความต้องการที่จะแสดงความสามารถของตนให้เต็มศักยภาพสมบูรณ์แบบ ความต้องการขั้นนี้เป็นขั้นสูงสุด จัดเป็นความต้องการพิเศษซึ่งคนธรรมดาเป็นส่วนมากนึกอยากจะเป็น แต่ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากมีอุปสรรคจากสิ่งแวดล้อมบางประการทำให้บุคคลได้ไม่ถึงขั้นนี้

การศึกษาเชิงสำรวจลำดับขั้นความต้องการของบุคคลและสุขภาพจิตของชาวไทยภูเขาเผ่าม้งกับคนไทยชนบทในจังหวัดเชียงใหม่ของ พิสมัย วิบูลย์สวัสดิ์ (2535) พบว่าความต้องการขั้นต่างๆ ของบุคคลมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตหรือสุขภาพจิตมากกว่าสุขภาพกาย ผลวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณแสดงว่าความต้องการความรักหรือการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม (belonging needs) เป็นความต้องการสำคัญที่พยากรณ์ความพึงพอใจด้านต่างๆ ของชีวิตได้สูงสุด รองลงมาคือ ความต้องการความอบอุ่นปลอดภัย และความต้องการประจักษ์ความจริงแห่งตน ซึ่งสรุปผลได้ว่ามนุษย์เรามีความต้องการที่คล้ายคลึงกัน หากมีลำดับขั้นของความต้องการอาจไม่เหมือนกัน แตกต่างไปตามกลุ่มวัฒนธรรม จึงไม่ควรสรุปรวมลำดับขั้นความต้องการตามแนวคิดของมาสโลว์ ไว้เป็นสากล มนุษย์เรามีการแสดงออกถึงความต้องการที่แตกต่างกันไปในแต่ละวัฒนธรรม ในการจูงใจบุคคลหรือพนักงาน การที่ทราบว่าบุคคลต้องการอะไรเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ผู้นำหรือองค์กรการพัฒนาที่เกี่ยวข้องอาจจะจัด โครงการจูงใจพนักงาน หากรู้ว่าความต้องการอะไรสำคัญสำหรับกลุ่มพนักงาน และจัดสร้างสิ่งแวดล้อมให้สนองความต้องการเหล่านี้ ส่วนแนวคิดทั้งหลายที่นำมาประยุกต์ใช้ในการทำงาน อาทิ เรื่องการจ่ายค่าจ้างตอบแทนที่เพียงพอสนองความต้องการขั้นต้นของพนักงาน การปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างหัวหน้ากับลูกน้องซึ่งปัจจุบันเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากขึ้น กระทั่งถึงถึงศักยภาพแห่งตนและการที่องค์กรเปิด โอกาสพนักงานพัฒนาให้ถึงขีดสูงสุดแห่งศักยภาพของตน

ส่วนความต้องการในเรื่องสุขภาพจิตที่ดีนั้นจะเกิดมากจากคุณภาพชีวิตที่ดี ดังนั้นชุมชนจึงมีความตั้งใจในการรวมกลุ่มเพื่อจะได้ทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยจากแนวความคิดจะเห็นว่าแรงจูงใจเกี่ยวข้องกับจูงใจให้คนมารวมกลุ่มกัน โดยเริ่มจากความต้องการด้านความปลอดภัย ความต้องการพวกพ้อง ตลอดจนความต้องการเกียรติ และความต้องการความเป็นจริงแห่งตนซึ่งแรงจูงใจนี้ควรจะมีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมกลุ่มมาก โดยเฉพาะในหมู่ชาวนาที่มีอาชีพทางเกษตรกรรม ผู้จำเป็นที่จะต้องอาศัยการรวมตัวกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งงานวิจัยของ เจ็ดหล้า สุนทรวิภาค (2521) ได้

ศึกษาเกี่ยวกับจิตรลักษณะและพฤติกรรมของเกษตรกรไทยซึ่งเกี่ยวกับทฤษฎีของมาสโลว์ ได้ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เกษตรกรไทยผู้เข้าร่วมเป็นสมาชิก กลุ่มเศรษฐกิจต่างๆ ในชุมชนที่ตนอยู่มีความต้องการ 3 ด้าน คือ ความมั่นคงปลอดภัย ความต้องการเกียรติยศและความต้องการความเป็นจริงแห่งตนสูงกว่าผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ผู้วิจัยได้สรุปแนวโน้มของเกษตรกรไทยว่า มีพฤติกรรมที่เหมาะสมในการพัฒนาประเทศ เป็นผู้ที่มีพัฒนาการของความต้องการทางจิตใจอยู่ในระดับสูงสอดคล้องกับทฤษฎีของมาสโลว์

สรุปลำดับความต้องการของบุคคลที่มีผลงานวิจัยของบุคคลต่างๆ ดังกล่าวมาแล้วนั้น จะนำมาใช้ประกอบการทำวิจัยในเรื่อง ประสิทธิภาพของการฝึกเกษตรกรเพื่อการบริหารจัดการเกษตรทฤษฎีใหม่และการดำเนินชีวิตตามหลักพอเพียง ซึ่งระดับขั้นของความ ต้องการ ทั้งสี่ระดับขั้นได้แก่ ความต้องการทางด้านร่างกาย ความต้องการมั่นคงปลอดภัย ความต้องการพวกพ้องและความต้องการเกียรติยศการยกย่อง ถ้าหากบุคคลได้การสนองระดับความต้องการขั้นพื้นฐานแล้ว บุคคลก็就会有ความพร้อมหรือมีเวลาเข้าร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อตอบสนองความต้องการความเป็นจริงแห่งชีวิตซึ่งเป็นระดับสูงสุดของความ ต้องการ นอกจากนี้บุคคลที่จะเข้าร่วมกลุ่มหรือมีความต้องการเข้ามามีส่วนร่วมนั้นต้องขึ้นอยู่กับทางด้านความรู้และทัศนคติต่อการเข้าร่วมกลุ่มด้วย และสิ่งที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของบุคคลคือ เรื่องของระดับการศึกษา ระดับรายได้ของครอบครัว และลักษณะของชุมชนที่แตกต่างกันของผู้เป็นสมาชิกกลุ่ม ดังที่กล่าวมาแล้วเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดการยอมเข้าร่วมกลุ่มนั่นเอง นอกจากนี้การเข้าร่วมกลุ่มในการบริหารจัดการหรือการพัฒนานั้นถ้าเป็นกิจกรรมสามารถนำตัวเองไปสู่การตอบสนองความต้องการในระดับต่างๆ ได้ประชาชนก็อยากจะเข้าไปมีบทบาทร่วมในกิจกรรมนั้น ฉะนั้นการรวมกลุ่มและความร่วมมือจากประชาชนในชุมชนจะเป็นไปอย่างดี

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประสิทธิผลของการฝึกเกษตรกรเพื่อบริหารจัดการการเกษตรทฤษฎีใหม่และการดำเนินชีวิตตามหลักพอเพียงในรูปแบบและการจัดการเกษตร ผู้วิจัยได้ศึกษา งานวิจัยของชมชวน บุญระหงส์ (2537) ที่ได้ศึกษาเครือข่ายเกษตรทางเลือกในภาคเหนือตอนบน พบว่าปัญหาสุขภาพที่เสื่อมโทรมจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร รายได้ที่ไม่คุ้มกับการลงทุนแล แรงงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายและปัญหาขาดความอบอุ่นในครอบครัวและชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกษตรกรหันมาทำเกษตรกรหันมาทำเกษตรกรทางเลือก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ วิญญู พันธุ์โต (2545) ที่ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำเกษตรไปสู่เกษตรอินทรีย์ กรณีศึกษา ตำบลบ้านป็น อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา แล้ว

พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงไปสู่การทำเกษตรอินทรีย์ คือ ปัญหาสุขภาพ ความตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน และความต้องการใช้ต้นทุนสูงในการทำเกษตรแบบสารเคมี ทำให้เกิดความเชื่อมโยงความคิด ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับจากทั้งภายในภายนอกที่เข้ามากระทบและคล้ายกับการศึกษาของวัชรา ปิ่นทอง (2543) ที่ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความสำเร็จของเกษตรกรผู้ผลิตผักปลอดสารพิษของตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าปัจจัยภายในที่ทำให้ประสบความสำเร็จคือความตระหนักและองค์กรหรือกลุ่มชาวบ้านมีความเข้มแข็ง ส่วนปัจจัยภายนอกคือ กระแสการพัฒนาประเทศซึ่งเป็นแรงผลักดันให้เกษตรกรหาทางเลือกใหม่ๆ การเผยแพร่ของสื่อมวลชนเกี่ยวกับแนวคิดเกษตรกรรมทางเลือก รวมทั้งการนำเสนอกรณีตัวอย่างเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ การได้รับการสนับสนุนจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรพัฒนาเอกชน และสุดท้ายคือตลาดซึ่งเริ่มมีอุปสงค์ต่อผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดสารพิษ นอกจากนี้ นิคม ไชยวรรณ (2542) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเกษตรกรรมยั่งยืนของตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าปัจจัยในที่มีผลต่อการขยายผลเกษตรกรรมที่ยั่งยืนคือกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดความรู้เกษตรยั่งยืนความเชื่อมั่นแนวทางการทำการเกษตรยั่งยืน การถือครองที่ดินและกรรมสิทธิ์ และเงินทุนชดเชยการพัฒนามาตรฐานให้ผู้บริโภคยอมรับ

ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการกระทบสิ่งใหม่ในการทำเกษตรกรรมนั้น พงษ์ศักดิ์ อังกลสิทธิ์ (2536) ได้ศึกษาถึงปัจจัยที่มีการยอมรับสิ่งใหม่ในการดำเนินการเกษตรชาวเขาเผ่าม้งในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าทุนในการดำเนินงาน ภาระหนี้สิน จำนวนสมาชิกในครัวเรือนและการรับฟังข้อมูลข่าวสารทางวิทยุ หนังสือพิมพ์และการพบปะเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรมีผลต่อการยอมรับสิ่งปฏิบัติใหม่ๆ ส่วนในเรื่องของ อายุ ระดับการศึกษา แรงงานในครัวเรือนและการถือครองที่ดินและฐานทางเศรษฐกิจ ไม่มีผลต่อการยอมรับสิ่งปฏิบัติใหม่ ส่วนทวีธรรม ศรีกิติกุล (2544) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการปลูกผักปลอดสารพิษของเกษตรกรในลำปาง พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับคือ ทัศนะด้านสุขภาพของเกษตรกร ทัศนะการพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มต่างๆ รายได้ทั้งหมดในครัวเรือน

ส่วนของกระบวนการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำเกษตร วัชรา ปิ่นทอง (2543) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความสำเร็จของเกษตรกรผู้ผลิต ผักปลอดสารพิษ ของตำบลแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าการผลิตในชุมชนมีช่วงการเปลี่ยนแปลง 3 ช่วงคือ ช่วงทำไร่หมุนเวียน ช่วงผลิตพืชผลเศรษฐกิจ และช่วงหันมาทดลองเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งเกิดจากการได้รับการสนับสนุนจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรพัฒนาเอกชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการเชื่อมโยงกับเครือข่ายการเรียนรู้นอกชุมชน โดยการเข้าร่วมการอบรม สัมมนา ศึกษาดูงาน การประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของเกษตรกร ซึ่งสอดคล้องกับ วิจิต ถิ่นวัฒนกุล (2536) ได้ศึกษา

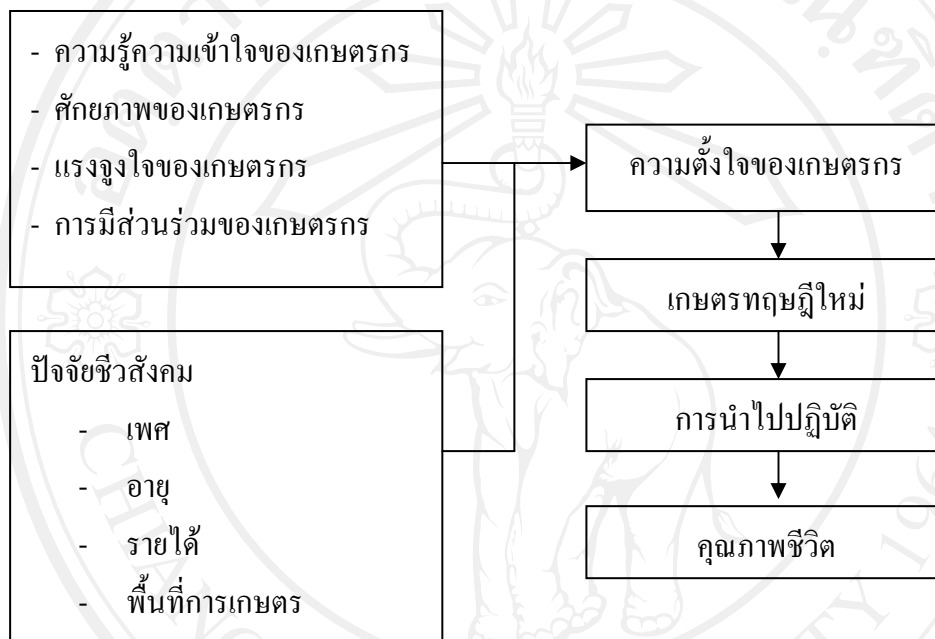
เกษตรกรรมทางเลือกในพื้นที่ราบรูปแบบต่างๆ พบว่ากระบวนการการปรับเปลี่ยนเริ่มจากการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้เกิดจากประสบการณ์เดิมและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน เช่น การศึกษาดูงาน และการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอกในการศึกษาอบรมในรูปแบบต่างๆ ทำให้ผลที่ได้จากการเปลี่ยนแปลงการผลิตนั้นเกิดความมั่นใจและภาคภูมิใจในตนเอง รวมทั้งได้รับการยอมรับจากเพื่อนเกษตรกรอื่นๆ สามารถเป็นแบบอย่างในการเรียนรู้ให้กับองค์กรในชุมชนในขณะเดียวกัน วิญญู พันธุ์โต (2545) ยังพบว่าในกระบวนการปรับเปลี่ยนนั้นเกิดขึ้นในลักษณะการจัดทำเป็นกระบวนการกลุ่ม และมีการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมต่อเนื่อง โดยการวางแผนกำหนดนโยบาย สร้างกิจกรรมและร่วมกันตัดสินใจในรูปแบบกลุ่มนอกจากนี้ในงานวิจัยของ นันทิยา หุตานวัตร (2574) ที่ได้กล่าวถึงเรื่องความเชื่อและกระบวนการคิดในเกษตรยั่งยืน จากความเชื่อและกระบวนการคิดทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต และเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับวิธีการผลิตรวมทั้งความเชื่อและกระบวนการคิดซึ่งหมายถึงว่าในกระบวนการก่อให้เกิดความเชื่อและกระบวนการคิดนั้นจะต้องมีการทดลองปฏิบัติทางการผลิตและปรับใช้ชีวิตให้สอดคล้องกับวิธีการผลิตไปพร้อมๆ กัน ในลักษณะเช่นนี้จะเกิดซ้ำจนกระทั่งมีความเชื่อและกระบวนการคิดที่แน่นอน มีรูปแบบและกิจกรรมเกษตรยั่งยืนอย่างชัดเจน

จากแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวแล้วข้างต้น สรุปได้ว่าการตัดสินใจเปลี่ยนพฤติกรรมกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งของบุคคลมีปัจจัยหลายๆ ประการช่วยสนับสนุนในการตัดสินใจและมีกระบวนการในการตัดสินใจเป็นขั้นตอน ซึ่งการที่เกษตรกรจะเปลี่ยนมาทำการเกษตรทฤษฎีใหม่นั้นจำเป็นต้องมีปัจจัยหลายอย่างมาดึงดูด ผลักดัน หรือสนับสนุนให้เกิดการตัดสินใจปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำเกษตรเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยด้านบุคคล สังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี หรือระบบนิเวศน์ของชุมชน นอกจากนั้นแล้วการปรับเปลี่ยนยังมีขั้นตอนวิธีการหรือมีอิทธิพลจากหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการปรับเปลี่ยน เช่น การเรียนรู้ การถ่ายทอด กระบวนการกลุ่มอิทธิพลของการเผยแพร่วัฒนธรรมและการยอมรับวัฒนธรรม ซึ่งจากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่ามีงานวิจัยที่เราทราบถึงสาเหตุของการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำเกษตรกรรมของเกษตรกร ที่สำคัญจะทำให้ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องสามารถไปจัดการปัจจัยต่างๆ ให้สอดคล้องและประสานกันในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำเกษตรกรรมที่ปลอดภัยต่อผู้ผลิตผู้บริโภคและทำให้สิ่งแวดล้อมยั่งยืน อันจะนำไปสู่การตัดสินใจของการทำงานที่เป็นรูปแบบกลุ่ม ส่งผลต่อกระบวนการพัฒนาของการเกษตรเชื่อมโยงไปสู่การรักษาระบบนิเวศทำให้เกิดความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยต้องการศึกษา ประสิทธิภาพของการฝึกเกษตรกรเพื่อการบริหารจัดการเกษตรทฤษฎีใหม่และการดำเนินชีวิตตามหลักความพอเพียง โดยผู้วิจัยได้แบ่งกรอบแนวคิดออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนแรกเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยเชิงคุณภาพ

แผนภูมิ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัยเชิงคุณภาพ

ส่วนที่สองเป็นกรอบแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรในการวิจัยเชิงปริมาณ

แผนภูมิ 2 แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรในการวิจัย